

NAPKELET

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Politika ellen

Szabó Dezső útja*

Írta: Ligeti Ernő

„Rappelez vous la belle parole de Renan; je voudrais pouvoir la citer exactement: „Ce qui fait que des hommes forment un peuple, l'est le souvenir des grandes choses qu'ils ont faites ensemble et la volonté d'en accomplir de nouvelles.“

„Fort bien, dit M. de Ferremondre; mais, n'ayant pas la volonté, d'accomplir de grandes choses avec les juifs, je reste antisémite.“

Anatole France: Opinions Socialés II. 117.

I.

Szabó Dezső író ma a magyar keresztmozgalom vezető-emhere és állítólag az összes fehérek között a legfehérebb. Azt is mondják, hogy tajtékzik az új kurzus szószékein. Lehet, nem érdekel bennünket. Az a nagy visszahatás, az új orientációk vihartölcsére el-kaphatta ezt az embert is, aki maga a fegyelmetlenség, a föllobbanó lang, vagy hogy az ő szavaival éljünk, a kibuggyant Frenézis. Minket csak a művei érdekelnek, melyek itt fekszenek asztalunkon sorjában, a legújabbak is, az Egyenes úton, a Tanulmányok és jegyzetek, rendben. Ez írásokon keresztül vetítjük ki érdeklődésünket, de igazándi módon, mert egy pillanatra sem felejtjük el, hogy a külső magyar részek irodalmi vezéréől van szó, akinek nevéhez odakapcsolódik a keresztény irodalom s akit szídnak és dicsérnek („arra születtem, hogy nagyon szeressenek és nagyon gyűlöljenek s amíg élek, mindig harc lesz körültem, mint minden zászló körül“) és aki különösen a szívünkhöz fekszik, mert kolozsvári ember és regényei, nyelvének kivételes plasztikája az erdélyi stílus erejétől és szépségeitől áradt. Száz gyöker húzza Szabó Dezsőt Kolozsvárhoz, mely ilyen szavakat pattant ki belőle: „aki ismerni akarja mindazt, ami fájdalomosan magyar, ami ebben a széthulló fajban mégis ezer év hitével törhetetlen életakarát: menjen el ebbe a valóttanul szép városba. Itt még teljes zengéssel beszél a mult s a századok nagy hárfájáról még egy húr sem hiányzik.“

Nos hát kolozsvári szemmel nézzük Szabó Dezső útját, mely egyben irányzatot jelent a magyar irodalomban is. E kis körülpillantásban sajnos nem mélyedhetünk el a dolgok legmélyebb taglalásában, csupán egy-két szempontot ragadunk ki, hogy méhét tárja elénk az új lelki forradalom és egyben e zseni hibáival és előnyeivel éhes litterátusunk való arculatába is belenézhesünk. E szempontok: Szabó Dezső és a zsidóság. Az egyén és a közösség. A tiszta és a tendenciózus művészet.

* Ligeti Ernő fejtegetéseire, amelyeknek igen lényeges részeivel nem értek egyet, vissza fogok térni. (K. I.)

2.

Antiszemita-e Szabó Dezső és ha igen, szabad-e az irodalomnak dédelgetnie az antiszemitizmus gondolatát? Nézetünk szerint — könyvei után ítélve — Szabó Dezső nem antiszemita. Farkas Miklóssal, az elsodort falú regény főhősével ezeket mondhatja egy helyütt: „Látod, ez is zsidó, milyen nagyszerűen krisztusi melegséggel zsidó. Én csak az egyik képet adtam meg fajotokról, a sötétet, amivé az ellenséges századok rontották. Te megadtad a másikat, az árnyaltanul emberit, az igazság örök szomszúságát, ahogy fajotok ős tisztaságában a történelem egyik megváltó gondolatának fogantatott. Ha tudnád, hogy minden nehéz haragom onnan van, mert tudom, hogy egymásra vagyunk utalva, mert szeretlek benneteket“.

Valóban a zsidóság, ennek a végtelenül spekulatív fajnak a történetek folyamán átörökített tiszta típusa nem a kereskedő, az árendás, a füttyülő zsidó, a korcsmáros, hanem a melamed. Lazarusz zsidó etikájában fenséges szavakat olvasunk a zsidó morálról, mely lényegében véve ép olyan ideális, mint az anima naturaliter christiana elvi megfogalmazása. „Az én kereszténységem még a Krisztus kereszténysége, mely a legintenzívebb individualizmust azonosította a legszélesebb altruizmussal. Az én kereszténységem fájdalmas összegezés: minden magyar, az egész magyar élet magamba élt szívódó akarata. Én nem vagyok egyéb, mint magáraismert tudata pusztuló fajomnak.“

Rendben van. Így az „asszimiláns“ zsidóságnak nem lehet kifogása Szabó Dezső elvei ellen. Az asszimiláns zsidóság a külső részen teljesen együtt halad a magyar elvvel, mert neki is véreből van a legszélesebb individualizmust a legszélesebb altruizmussal egyesíteni. Igaz, hogy az asszimiláns zsidóság a faji kérdés tekintetében engedményeket kell tennie. A zsidó, ha mindjárt asszimiláns is, nem nézheti idegennek azt a mozgalmat, mely a fajiság újjászületése nevében egységes és tradíciókban élő zsidó konglomeratumoknak Keleten hazát akar keresni. De ő maga, ki egybeolvadt a magyarság minden kulturális törekvéseivel, magyar iskolákban a Czucor Gergely és Vörösmarty hazafias verseinek elmondásában nőtt fel, ősi kollégiumokban magyar ruhában lelkesedett, ha akarna sem tudna más lenni, mint fájdalmasan magyar, mert minden gyökere, szava, nyelve, sőt viritusa a magyar talajba fogódzik és mert nem tud más lenni, mint ami, követeli jussát a jövőben is, hogy magyarnak tekintessék és számára minden jog korlátlanul biztosíttassék. Nem kacérkodhatik a cionizmussal, mert nevelése magyar ideológiába kényszerítette, sőt ha labanc akar lenni, akkor is végig kell pogromok árán is kuruckodnia az életét. Ezt a cionisták is tudják és megható szavakkal ecsetelik a mai zsidó életének tragikus és meg nem osztható kettőségét és bizonyos jövőre kivétel reménységgel biztatják magukat a Herzl jelszavával, hogy a zsidósághoz kell visszatérni még az új haza előtt, mert ez az igazi honfoglalás. Ugyanez, amit ma az egész világon mondanak, hogy a fajban és csakis a fajban az erő. És ez viszi azután a magyarságot a sovinizmusba és ugyanez a zsidóságot ugyanabba s így szakad meg a testvéri lánc, holott a népeknek

egymás mellett van helyük, amint ezt Szabó Dezső testvérünk is mondja. És ezért markol a szívünkbe a renani mondás, melyet cikkünk homlokára bigyesztettünk, hogy az, ami egy népet kitesz, az az együtt élt nagy dolgok emléke és az akarat, hogy a jövőt is együtt, kéz-kézben töltsék be azok, akik a múltban közös kenyérrrel hordották a toronyhoz a földet. Mert együtt hordották. „Ők voltak (a zsidók) — írja Szabó Dezső 1920-as könyvében, (Tanulmányok és jegyzetek 132 l.) — kik a felszabadulás után 50 év alatt modern Magyarországot áronvesszőztek a vad megyei mozaikból. Ez a Magyarország jó részben az ő munkájuk, javaiban az ő dicsőségük, hibáiban az ő felelősségük. Itt mutatják meg alkotó lehetőségük teljét, itt kell, hogy erejük legyen 2000 év átasszimilására. És nem értem ez alatt azt a külszínes össze-vissza dilettantizmust, mely keresztény legendák, keresztény lektorneyeskedésben merül ki s amely sok elegáns zsidó celebrális szalon póza. Hanem azt a lassú, alapos, organikus átalakulást, melyen át jövő lesz a múlt s mely szélesebb humanitást jelent.“

Tetszik nekünk ez a póz, ahogy Szabó Dezső rázza a magyar fajtát és veri fel turáni álmodozásából. Az a póz, ahogy Ady mondta: veri a jövőt, balladát akar, balladát. Kell ez a faji öntudat, ez a hősiesség, ez az élni akarás, melynek az Elsodort falu is heroikus morálja. Minden magyar szívet betölt a nemes verseny, hogy legyünk különbek a zsidónál, vagy „nekünk kell lenni jövőben Magyarország zsidói.“ Bőjthe János, Szabó Dezső fő regényhőse nem áthatja mondani, hogy a faj érdekében esetleg „zsidó“ eszközökkel is élni kell, tehát, csalni, lopni, de a magyarság érdekében. A magyarságot minden egészséges haladás, minden praktikus jóság, minden életképes gondolat hazájává kell tenni.“ De e munkából nem szabad kizárni a zsidót, ha akar. A magyar írók egyesületéből, melynek élén Szabó Dezső áll, nem szabad kiebrudalni a zsidót. Nem szabad a numerus clausus eszközeivel élni, ami maga a pogrom. Ez nem keresztényi gondolat, ez ellen Szabó Dezsőnek kell legelső sorban tiltakoznia. A faji kérdés fontossága nem állhat abban, hogy a fajt tegyük primér céllá. A fajiság kitermelte erőket bé kell vinni abba a kozmikus világnézetbe, melynek Walt Whitman volt a legelső hirdetője és akít ép úgy ismer Szabó Dezső, mint Petőfi Sándor. „Az életnek két alapfeltétele van. Az egyik a demokrácia, az egyéni princípium: szabad pálya engedése a rohanó erőnek. A másik a szolidaritás: minden csak annyiban él, amennyiben én élem, amennyiben életem része. Demokráciát és szolidaritást fog ezután énekelni a költő a jövő felé fordult arccal, mert az élet minden percben tovább von, mint az előzőben.“ (Tanulmányok 119 oldal.)

3.

Azt mondják, hogy a zsidóság üldözése azért van, mert megcsinálta a forradalmat, helyesebben a kommunizmust. Nem érdektelen, hogy hogyan vélekedik Szabó Dezső a kommunizmusról. Neki, mint aki ellenforradalmár, bizonyára kell szavakat találnia a kommunizmusra is. „1919-ben már döbbenve hallottam a világfelfordulás lépteit és élesen láttam azt a szerepet, amit a nagy tömegek s a szervezett mun-

kátság fognak játszani. Mind kétségbeesetten kiáltottam, hogy álljunk mi a forradalom élére, csináljunk mi szociálizmust! Ha a közeledő kommunizmus kikerülhetetlen, magyarok, mi álljunk a rohánzó idő élére.“ (Id. mű 11. oldal) Hogyani? Hát a kommunizmus csak akkor bűn, ha zsidók csinálják, de ha nem, akkor erény. Szabó Dezső forradalmi lelke vajjon meg szállja azokat, akik a kommunizmust elítélik, akár zsidó, akár nem zsidó csinálja. Mi a magunk részéről ilyen distinkciót nem ismerünk. Mi a bolsevizmust akárhonnán is jó, elítéljük. De nem erről van szó, hogy akik ma a magyar fővárosban a Szabó Dezső nevével ajkukon verik be kollégák fejét a központi egyetemen — a kommunizmus miatt, azok ne hivatkozzanak Szabó Dezsőre, aki az Elsodort faluban egészen másképp nyilatkozott az oroszországi állapotokról, mint ahogy a Lengyelországnak küldött segítő expedíció elképzelte.

Szabó Dezső érzi is, hogy neki nincs köze a keresztény kurzushoz sem. „És jött „a keresztény nemzeti kurzus,“ amikor a kis impotensek jóllaktak (itt törölt a cenzura) a kötni valók vádolták és ítélték. És szegény magyarság még eddig ebbe sem halt bele, de nagyon beteg és jaj, mit hoz a holnap?“ (Id. m. 12. oldal.)

Szabó Dezső „forradalmi“ elmélete összefüggésben van azzal a tragikus dualizmussal, melynek következtében nem tud egyensúlyt teremteni az egyén és a közösség feladatai között. A társadalomban szerinte minden egyéni kezdeményezésből ered, másutt azt mondja, hogy dogma, hierarchia, disciplina nélkül nincs emberi teremtés. Egység, egység, ez élete örök refrénje és szívszomorító, hogy hogyan kinlódik formula, foggantyú után, hogy az individualizmust és az altruizmust összeegyeztesse. A magyarságot a legszélesebb szociálpolitika juttatta az öt megillető helyhez, de nem tudja, hogyan fogjon hozzá. És amikor szociálpolitikát hirdet, a halott Tisza Istvánt azért hibáztatja, mert minden „vaskezűsége dacára sem tudta szolidaritásba hozni a magyarság összes konzervatív erejét.“ Böjthe János egyszerre kommunista, agrár, konzervatív, magyar úr és újra forradalmár. És mert Szabó Dezső a nagy egység kutatója sohasem kapott egységére kivezető utat, a forradalomban hisz és attól vár minden kezdeményezést. Rá is ráillik az a néhány jellemző szó, amit Paul Verlainerről írt. A ki nem élhető energia teszi beteggé.

Szabó Dezső maga is elismeri, hogy a kérdésnél, mint mindennél, következetlenséget árul el, „de ez pályámnak fejlődése ez egység felé.“ Mi e következetlenséget a zseni ficánkolásának látjuk. Az óriási vitálitásnak másrészt, mely magával ragadja a fajt útjának követésében, életösztöne az életösztön kedvéért. Mi ezt a nagy életösztönt — mely a magyarság horizontját is mutatja — e szinte klinikai Lebensbejahungot tartjuk Szabó Dezső jó írói érdemének. „Weisst du, was ist das Leben? Das Leben is die Lebenslust“ — írja valahol Dehmel. Minden következetlen, hibás logikai felépítés mögött a szavak szokatlan harsogásán és isteni keresztelkedésén át is a felkíváncozó élet diadalát látjuk, mely alá kell fütse a magyarságot is. Szabó Dezső minden sora az életet szolgálja és még igazságai is csak akkor igazságok, ha az életért vannak. Ezért hajlik a pragmatizmus felé és ezért

kívánja betegágyához a James könyveit is. Ezért kacérkodik a futurizmussal is. És ezért égeti el 35 ezer céduláját a finn-ugor nyelvészetről, mert künn harsog az élet. És ezért pusztulnak el egész hősei, mert nagyon áhítják az életet és ezért bukik el Judith is, nem pedig, mert magyar. És az élet láza emészti föl Farkas Miklóst, de ne menjünk be az Elsodort falú taglálásába, mert messzire vezetne. Élet, élet, élet, serkenő fű és pattanó rügy — ezt látja mindenütt Szabó Dezső és nem véletlen gondolat az, hogy a székely falú parasztjai korcsmába viszik a halottat és egy felfokozott bacchanália vihederjében bort öntenek kihűlt, szederjes ajkai közé.

4.

Jegyzetünk e részében röviden említjük, hogy Szabó a tendenciózus irodalom híve, ami egyben erénye, egyben hibája is. „Igen sokan meglúdbörzik azt is, hogy regényemben tendencia van. Sokkal jobban szeretem embertestvéreim, hogy ne engedjem, hogy igazuk legyen. Jól van, hibáztam. De ebben a hibában osztozik velem Homérosz, Vergiliusz, Dante, Cervantes, Rabelais, Dickens, Hugo, Tolsztoj, Dosztojevsky, Petőfi, Arany és még egy csomó nem nagyon elriasztó példa“. (Előszó Elsodort falú 2-ik kiadásában.) Szabó Dezső nem hibázott. Valóban szüksége van egy irodalomnak tendenciákra. A magyar irodalmat különösképen megvannak a maga feladatai úgy a belső, mint a külső részeken. Elsősorban magyar szellemmel kell megtölteni az irodalmat, erkölcsösebbé kell tenni ez írásokon keresztül a népet, az emelkedettség magasabb szféráiba kell átvezetni. Hiszen köztudomású, hogy az élet utánozza sokszor az irodalmat, amint erre Wilde és Chesterton végtelen elmésséggel mutattak rá. A világszerte megindult boy-scout mozgalomban rengeteg része van a mozinak és detektívregényeknek és bizonyos, hogy számos ember a varróleánytól magasabb értelmiségig lektűrjeinek hősei után rendezi be az életet.

A magyar faji öntudat emelésére feltétlenül szükség van. De ez nem kizárólagos feladata az irodalomnak, amint-hogy nem lehet tisztán morális nevelés sem célzata. Egész bizonyos, hogy Kiss József, Emőd Tamás, Szép Ernő néhány verse nagyobb szolgálatot tettek a magyar szellemi öntudat ébrentartásában, — nem is szólva azokról a zsidó írókról, akik a demokratikus gondolatot melengették — mint a Beniczkiné Bajza Lenké, Pekár Gyulák és Sas Edék. Szükségünk van irányelvekre jobban, mint valaha és nem szabad az életet alárendelni a művészetnek. Igaz ugyan, hogy a művészet: maga a megrendezett élet, de ez nem jelentheti a valóságos, pillanatonként változó, ezerarcú életnek elsikkasztását. Szerény nézetünk szerint az Elsodort falú embereinek élete is gyakorta csak a tendenciát szolgálja és bármennyire végig zuhog egy jól meglátott életár, sokszor hisszük, hogy itt az író csak bábjátékot játszik, ennen figuráit vetíti ki, vagy hogy drasztikusabbak legyünk, térdére élettelen bábukat ültetvén a hasbeszélő mester éget vállalja magára.

És ezért látjuk, hogy a regényalakok nagy életéhsége sokszor nem az életből nő ki, de a Szabó Dezső életéből, kinek Ady Endre

óta szokatlan életszomját nem volt alkalmunk csak benne látni oly viharos kitörésekben megismételve. De hogy visszatérjünk fejtegetéseink vezető gondolatára, Szabó Dezső harca nem szabad figyelmen kívül hagyja a magyar közvéleményt. De viszont nem szabad, hogy dogmájává tegye e rakoncátlan zseni oly szeszélyesen váltakozó hitvallását, noha e mögött egy bizonyos elementáris erővel nála szorult fajtság gondolata lappang. Nem azt a Szabó Dezsőt kell magunk előtt, vagy mellettünk látni, aki a politikai propagandát külső eszközökkel csinálja végig, de azt a Szabó Dezsőt, aki a kutató, közösségében nemesedő, vergődő, szépre szomjuzó emberi lelket revelálta. Itt azután megérezzük Szabónál az atyafiságot. Ez az atyafiság azonban nem vérségi kötelékeken keresztül huzhatja a rokonságot, de a magyar művész művészi vergődésével, mely valamennyiünkkel közös és valamennyiünket egy mozgalmas síkra vetít oda.

Berzsenyi

(1808.)

Kint üldögélt Niklán, az őszi kertben,
 Öreg barátja volt még ott, a pap,
 Kecses latin múzsákkal, gráciákkal,
 S asszú borokkal társalkodtanak;
 Homály fődé a kert árnyékait már,
 Halkan fuvallt a rózsás esti szél,
 S a lámpa mellé lassacskán lerezent
 Néhány veresses vadszöllőlevél.

Szólott a pap: „Világok hartza készül,
 — Ma kaptam Pestről egy epistolát, —
 Napóleón, a tsászár Frantziákban,
 Pannóniának szegzé pistolát;
 Mivé levénk...! Elvész a nemzet, az kit
 Vak fátumoknak tündér kénye ráz...!“
 És szólt a költő: „Elveszend, mivelhogy
 Romlásnak indult sybarita váz“.

Szólott a pap: „Ha szél fúj és vihar lesz,
 Ha szürke kantza vemhét elveti,
 Ha nyájba' métely, búzában vadótz van,
 Azt mind tudósok könyve míveli;
 Ládd, mint vevék a Vérmezőbe hurtzolt
 Republikánus Doctorok fejét...!“
 És szólt a költő: „Én bizton tekintem
 Nyugalmas sírom csöndes éjjelet“.

Utóbb Himfyn meg Lillán andalogtak,
 S a pap pohár után nyúlt: „Hadd iszom!
 Majd új nedűkkel jöttek ó poéták,
 Horácius, Petrárka, Matthison;
 A költő szólt merengőn: „Ifjú szívvel
 Lollim kegyéről épp' így zengtem én...!
 S most gondolatban egy dics-kör derengett
 Lollin, Laurán, Lillán, Lalagén.“

Búcsúztak immár. Kinn a kert ködén át
 Hallott, amint a szél végigsivall,
 S a távozó pap árnya egybeolvadt
 Az éj süvöltő, vak hidráival.
 A költő toll után nyúlt; írni kezdett;
 Arcára láz gyült, lassú, gyenge pír, —
 S a hervadó kert tarlott bokrai közt
 Végigsuhant egy elkésett Zephír...

Emőd Tamás

És úgy magam maradtam...

És úgy magam maradtam, mint a vándor,
 Ha téli estén rengeteghez ér,
 S a ködbe-dermedt fák alatt üvöltő
 Csontharsonáján fújni kezd a szél.

És úgy magam maradtam, mint a távol
 Fűves pusztán merengő régi domb,
 Ki százesztendők óta benne nyugvó
 Csontvázakon és kincseken borong.

És úgy magam maradtam, mint a tenger
 Sötét fokán a hófehér sirály,
 Mint ős koroknak rőt bozótlakója,
 A kőbaltás, bozontos, vad király.

És úgy magam maradtam, mint a vár-rom
 Komor körrajza fenn a holt egen,
 Hitem bátyáján messzenyúlva, mint egy
 Vörös zászló a sárga fellegen.

És úgy vagyok, hogy egymagamban állok,
 Kéz meg nem érint, háló nem fog át,
 S fejem fölé a boldog egyedüllét
 Sző zordon és szent csillagkoronát.

Emőd Tamás

Lajcsi huszár

Irta: Nagy Dániel

Az öregember a községházán járt, mivelhogy levelet kaptak, aztán elvitte felolvastatni a jegyző úrhoz. Visszatérendő lévén, torkaszakadtából kiáltott hátrafelé a kertbe, ahol az öregasszony bibelődött.

— Gyere mán, gyere, nagy baj van anyyuk!

Az öregasszonynak a lábai gyökeret vertek a szó hallattára. A ráncos fehér arca egy árnyalattal még fehérebb lett az ijedelemtől... Hogyne, a Jézus Krisztus szent nevére, amikor egyre-másra gyönnék a faluba az irások, hogy ma ennek, máskor amannak a gyerekeivel esett baj: egyik másik orosz rabságba, némelyike meg a szentlélek úristen mennybéli országába került egyenesen, a csatáknak dicsőséges világából.... Hogyne, a Jézus Krisztus szent nevére, mikor Lajcsi gyerek is oda van már vagy tíz hónap óta és aztán csak az a nagyon jó Isten tuggya, mi következhetett be irányában annyi hosszú idők után.... Amennyi könny megmaradt a szívében hatvan esztendő óta, az most mind egy cseppig a szemébe sietett, csak éppen annyi kellett még, hogy a száját szólásra nyissa, menten megeredtek volna a tíz hónap óta egen-egen járott útu csatornák: a zsílipjük ott szorongott belül a nyaka táján... Az öregember feléje totyogott apró, nehézkes léptekkel.

— Nem is szólasz, mintha megkukultál volna — mondta szárazon és vékonyka ádámcsutkás nyakát rángatta, le lehetett róla olvasni, hogy nincs rendjén minden a szíve alatt.

Az öregasszony szája szögletében a fájdalom rángatózott, reszketett, ahogy a könnyeivel birkózott.

Az öregember egyre furcsábban izgett-mozgott: szinte táncolni látszott, ahogy megbillegette magát, mielőtt szólott volna.

— Ne pityeregj mán... hászen nem épp úgy van, — mondta — csak egy kicsinkét figuráztam veled: mert ahelyett, hogy nagy baj vóna, éppen kerül egy kis öröm is.

Az öregasszony köténye csücskét a szeméhez tette: közbe nagyot sóhajtott.

— Mér nem mongya hát akkor, — szepegett, mint a megbékült gyermek — vagy tán jobb is vóna, ha megse mondaná.

— Ennye mán, hogy lőhetsz mán olyan könnyörtelen lelkű? Aszondod, hogy ne mondjam? — pattogott az öreg ember. — Hát mán úgy kivetted azt a gyereket a szivedből?

— Hogy mondhattya mán ezt, Istenem? Imádkozok én eleget az édes lelkemért, csak attól félek, hogy a jó Isten mán haza se segíti többet.

— Nem? Hát én meg azt mondom, hogy éper: már haza is segítette.

— Ne bolondozzon mán kend, meghasajlja a szívemet... úgyse lehet az Istenem...

— Dehogynem lehet! Ha én mondom, hogy lehet, hát akkor úgy is van, mert a jegyző úr mondta.

Az öregasszony összehúzta a kis görbe hátát és a két öklét a szívére szoritotta.

— Nem is merem már megkérdezni, — mondta egy kicsit akadozva — hátha figurázik kend?

— Mán hogy figuráznék, né! — feszengett az öreg ember. — Ha mondom, a Lajcsi gyerek hazagyön: olyan szent igaz, mint ahogy te az ides anyja vagy.

— Enye mán... hogy is mongyam — dörzsölte kezeit az öreg asszony, — olyan nehéz ilyenkor a szó, — hát igazán gyönne?

— Igazán bizony... Nézzed csak, itt ezen a fájon írja saját kezüleg: — mutatta az öreg ember a felbontott levelet. A jegyző úr meg is jegyezte plajbásszal, merthogy úgy kívántam.

Az öregasszony elvette a levelet: forgatta, nézegette, simogatta.

— Itt van csakugyan, látom, a lelköm kezevonása...

— Enye mán... ne piszkold mán be éppen azon a hellen, mert mingyárt visszaveszem — szisszent fel az öregember, mert mivel látta, hogy az öregasszony szeméből nagy vízcseppek potyognak a levélre, oszt az írás egészen elmázolódik. — Kár vóna pedig, mert más is van benne, úgy tudd meg hé!

— Mi más is kellene még, mikor ha mán az ides gyerekünk hazagyön? Mi más kellene még, édes lstenem?

— Ha kell, ha nem, má' abba pedig az is benne áll, hogy a gyerek nem is egymaga gyön, hanem — asszonnyal együtt.

Az öregasszonynak majd kiesett a levél a kezéből.

— Ugyan mán, de tréfás kedvében van kend! Mán, hogy még asszonnyal gyönne?

— Úgy kell neki lenni — nyelt egyet az öreg ember, — úgy kell lenni, ha mondom..., ha mán az áll a levélben, mert hiszen a jegyző úr azt olvasta ki belőle, akkor pedig úgy is van.

— Enye mán... hát nem tanált vóna itthon eleget?

— Eppen én is ezt gondoltam! Azér' is mondtam eleinte, hogy nagy baj van... Mer' hát éppen nem lenne baj, hogy asszonyt hoz, de mán mégis csak úgy illett volna, hogy velünk is megnézesse előbb, úgy gondoltam.

— Én nem is hiszem el arról a gyerekről, hogy olyan kegyetlen vóna. Úgy lehet, a jegyző úr figurázott.

— Dehogy figurázott! Nem figuráns ember az, mivelképen, hogy a lakodalomra is eligérkezett.

— Milyen jányt hoz hát legalább, ha mán így van?

— Tuggya az ördög! Lehet a' menyecske is ki tuggya?

— Na mán az úgyse lehet. Olyan bolondot mán tán úgyse tesz, hogy mönyecskét hozzon, mikor lány is van túlontul.

— Kituggya? Belegabajodott biz a valami rusnyák menyecskébe, pedig én mán úgy vagyok vele akkor, hogy tán inkább haza se gyönne ő se...

....Ballagni kezdtek befelé. Az öregasszony elől, az öregember utána. Úgy lépegettek, mint az őszi haraszt szokott a szélben imbolyogni: dér-csipetfen, szomorú szívvel. Az „asszony“ motoszklát a fejében, az öreg embernek is, az öregasszonynak is.

— Mán, hogy ilyet tett, — sóhajtott fel az öregasszony.

— Meg se kérdezni az apját, anyját, — sóhajtott utána az öregember — nem kapott volna itt a mi szájzúnkra valót is?

....Beig aztán nem szóltak többet egy szót se. Leültek az asztalhoz a nagy, tiszta szobában: némán, mint két gubbasztó veréb. Valami különös érzés nehezült szikkadt lelkükre, olyan keserűs, édes össze-visszaság: valami érthetetlen, örömmel vegyes fájdalom, aminek nem tudták hangját adni. Más időkben, ha így üldögéltek, rendesen megesett velük az is, hogy a karosszékekben elszundikáltak: csöndben, nyugodalmasan, ahogy egy öreg párhoz illik. Most a tekintetük élesebb volt: a szemük fényesebben csillogott: össze-össze találkozáván a Lajcsi gyerek szép, huszáros képén, mely aranyos rámajából — kivont kardosan — olyan délcegen tekint le rájuk, mintha királyi sarjadék lett volna.

Az öregember már harmadikban gyűjtött a pipára, de mikorra a jó magyar dohány tüzet fogott, rendesen megfeledezett a szivárról. Türelmetlenebb is volt, mint az öregasszony, nem bírta tovább szó nélkül. Előbb a két kezét a tenyeres oldalával kezdte végig-végig húzgálni a nadrágján, mintha suszterfonalat sodorna; vagy mintha pipapernyét dörzsölné le, aztán csak úgy, a földre nézve ejtette ki az első szavakat.

— Mit szólsz hát a dologhon?

Az öregasszony szorított egyet a fejrevaló kendőjén, dehogy is tudta, mit szóljon..... Istenem, hát mit is szólhatna? A vén süket macska akart éppen felkapaszkodni az ölébe: elvétette szegény a számítását, amit az öregek szundikálásához fűzött s úgy ellökte az öregasszony, hogy a vén jószág alig birt feltápáskodni.

— Rámászik az emberre. — mondta egy kicsit kipirulva. — Azt hiszi, még mindig jó világot élünk.

— Ne bántsd mán szögényt, — moszogta az öregember — a fiad mán üsse szeret, legalább az szeressen.

Felvette a vén macskát s ráfektette a nadrágjára.

— Hát aztán mikor gyönnek meg, mongya mán, — sóhajtott az öregasszony. — Mit csináljunk mán neki, hamán így megvert a jó Isten?

— Mikor? Hát még ma biztosan! — mondta túlhangosan az öregember s a vén macskát ő is lelökte: persze csak úgy akaratlanul, mivel, hogy egy kis méreg lobbantotta fel s a macskát cirógató kezével az asztalra csapott.

— Még máma meggyönnek?

— Meg, persze. Úgy írta.

— Az asszonnyal együtt?

— Avval együtt, hát. Nem kapott volna itt becsületes lányt?

— Hogyne kapott volna? Tízet is!

— Egy olyan gyerek, mint a Lajcsi? Húszat is, nem tízet!

— Hogyne, Istenem.

Az öregember felállt s meghúzogatta a kabátja-alját...

— Hanem ammondó vagyok, hogy ide be nem teszi a lábát, azt mondom.

Az öregasszony szinte megrémült, ahogy az öregembert magából kikélve látta.

— No no, — próbálta csitítgatni — ne mérgeskedjék azért, hát majd úgy lesz, hogy pakolja össze a kögyetlen ruháját, oszt mennyen, amerre a part szakad, az asszonyával együtt.

— Úgy is lesz! — topogott az öreg ember. — Innen nem jussol egy malacot sem. Mennyen amerre a part szakad — jól mondod — az asszonyával együtt.

Az öregasszony nehezet sóhajtott s a szemébe könnyek szöktek.

...Az öregember valamire figyelmes lett. Talán a kutya szükülésre, vagy talán lépéseket hallott. Az ablakhoz ment, hogy a háztájékát szemügyre vegye. De egyszerre csak odavágta a jobbik öklét a szívére, mivel hogy az akkorát dobbant, hogy majdnem elbillentette a helyéből az oldalbordáját.

— Gyönnek... — rebbent ki a szó a szájából s hirtelen olyan érzés szállta meg, hogy elkék bújni az ágy alá, vagy az almáriumba, vagy akárhová. Forgolódott, kapkodott: a székeket hol ide, hol oda tette: a pipát, dohányt az ágy végébe dugta: egészen meg volt gabajodva.

Az öregasszony is felugrott, mintha afféle menyecske lett volna.

— Mi a' mán, hogy úgy ugrál kend? — mondta.

— Gyönnek, na... láttam, mit jár a szád?

— A Lajcsiék?

— A Lajcsiék hát... Lajcsi, meg az asszony is, gyönnek.

— Jézusom, Máriám, — csapta össze kezeit az öreg asszony — ott gyönnek a... erre igenyest a konyhaajtó felé...

Az öregember gabajodása rá is elragadt — alig tudta helyét találni. Rakosgattak, igazítottak s olyan felfordulás állt be egy perc múlva, hogy alig tudtak már mozogni az össze-visszahányt holmik között...

Illedelmes kopogtatás hangzott a szoba ajtaján.

Az öregek halottfehérek lettek, még a lélegzetük is elakadt.

Az ajtó felnyílt s ahogy az öregek látták, előbb egy fényesre vikszolt sarkantyus csizma búj be: aztán a csizma folytatásaképp egy piros huszár-nadrág, azután attilásan kifenve, nyalva: maga Lajcsi huszár. Egyik oldalán a kardja, ezt a bal kezével fogta; másik oldalán egy kis barnaszemű lány: ezt meg a jobb kezével fogta. Lajcsi huszár haptákat vágott. A sarkantyú pengett, a barnaszemű lány az attilához simult.

— Haza gyöttünk — mondta katonás nyomatékkal Lajcsi huszár — s hogy minden lamentálásnak idejében elejét vegye, egyfolytában akarta elmondani a mondókáját.

— Ügylátszik ides apámék nem nagyon örülnek, de nem tesz semmit. Amint látják, megpárosodtam. A párom itt van, nézzék: szép kislány, jó kislány: árva kis zsidó lány az én kis párom: ha tetszik jó, ha nem tetszik úgy is jó. Nekem tetszik, én is neki, punktum. Be van adva a jelentés. Agyon Isten jó napot.

— Agyon Isten: — mondták az öregek egyszerre, olyan halkán, hogy maguk is alig hallották.

— Hát így várják ides apámék a messze útasokat? — mondta egy kis nehezteléssel Lajcsi huszár. — Azt gondoltuk, itt jó meleg étel vár reánk, de úgy nézem, rossz helyen járunk.

Az öregember kiegyenesedett.

— Hallod-e fiam, — mondta — hogy elgyöttél, nagyon jól tetted: de mert hogy ilyen bánatot hoztál ránk, áldjon meg az Isten, mehetsz is útdra: az én házamban nincs semmi keresni valód.

Lajcsi huszárnak pirosság öntötte el a két orcáját: de mivel már nagyobb veszedelemben is volt, nem hagyta el a lélekjelenete.

— Hát jó, ídes apám... ha így vagyunk... megértem én a magyar szót... hanem, mivel hogy az ídes anyám még meg se csókolt: őtet is megkérdezem, szereti-e még a fiát?

Az öregasszonyt szívére találta a gyerek, mert olyan zokogásba kezdett belé, hogy talántán az utcára is kihallátszott.

— Iszen megcsókolnálak én... hogyan csókolnálak... — mondta akadózva — hászen gyermekem vagy... egyetlen vagy: de hogyha már ilyen kögyetlen dögöt tettél is velünk, csakhogy... mivel hogy... még hozzá zsidó lányt hoztál... az már az én szívemnek is fáj... mert mit mond a világ?

— Egen, egen! Mit mond a világ? — vágta ki hadonászva a kis öregember. — Annál már mönyecske is többet ért vóna, aszondom.

— Egyszóval, kívül tágasabb: — mondta Lajcsi huszár, összehúzva a szemöldökét — de mivel messze útról gyövünk, egy kicsit megéheztünk, valami enniváló után nézek, aztán lehet — istenálgya is.

Megsimogatta a barnaszemű kislányt s a kanapéhoz vezette.

— Ül le; ülj le szépen: — dudorászta a fülébe — majd gyövök vissza mingyárt, — avval kifelé tartott.

Az öregember, az öregasszony, meg a barnaszemű kislány benn maradtak.

A barnaszemű kislány lesülötte a barna szemeit s az öregek egyideig szóltanul nézték.

— Ullátom, nagyon szégyenlős, — súgta később halkán az öregasszony.

— Én is ullátom, — súgta vissza az öregember, a nyakát előre nyújtva.

Egy kicsit nézték még, aztán megint az öregasszony szólt:

— Megkéek kérdezni, hová való?

— Hová? Hát zsidóországba biztosan. Tuggya a ménkü, hún bitangolt az a kölök, má' majdnem egy esztendeje?

— Szóljon kend már valamit hozzá, mégis.

— Nem szólok én. Szóljá' te, ha akarsz.

Az öregasszony lassan a kanapé felé tipegett.

— Hová való? — kérdezte a leánytól félenken. Az nem szólt, csak a barna szemeit emelte fel s hol az egyik öregre, hol a másikra nézett.

— Tán nem értette: — súgta az öregember — kérdezd meg még egyszer.

Az öregasszony még egyszer megkérdezte:

— Azt mondom, hogy hová valósi?

— Nem tudja semmi! — mondta most a barnaszemű kislány s elvörösödött a füle hegyéig.

— Nem tudja, azt mongya, — hallja kend?

— Ugy hallom én, nem tud ez tán még magyarul se? — integetett az öregember.

Az öregasszony azt akarta mondani, hogy ammán meg éppen Isten-kisértés volna, de akkor éppen belépett Lajcsi huszár, mindenféle elemőzsiával. Talált a kamrába eleget: tejet, vaját, egy kis szárazhúst, miegymást. Lepakolta az asztalra. Maga meg leült a padra a párja mellé.

— Együnk galambom, — biztatta az idegenkedőt s minden jó falatot eléje rakott.

Az öregek ümmögtek, muszogtak addig, addig, hogy egymásmellé kerültek.

— Nem is hínak: suttofta az öregasszony.

— Nem megmondtam, hogy így járunk? Még megteszik, hogy a házból is kizavarnak. Erigy ülj legalább oda, hadd lássák, hogy mégis csak mink parancsolunk.

— Mennyék kend: hiszen a gazdának illő elmenni.

— Mán hogy vóna illő? Bent a házban te vagy a gazda, azt mondog, én csak kívül vagyok, — erigy hát.

Az öregasszony lassan, kerülgetve, mintha csak éppen úgy véletlenül esne, az asztal felé közeledett s óvatosan a székre ült. Az öregember mellé kuporodott egy másik székre.

— Így mán szeretem, — mondta Lajcsi huszár. — Ez ennek a röndejómódja, hogy ne haragudjunk. Hiszen, pont a halál markából csöppentem haza, oszt nagyon keserűen esne ídes apámékkal haragot tartani.

— Hát veszedelembé vótál? — emberelte meg magát csak úgy tessék-lássék az öregember.

— Hogy veszedelemben-e? Nem is szó az arra ídes apám. Majd ha nem esik ily nehezemre a szó, olyan eseteket hallanak tőlem, hogy szemükszájuk eláll.

— Osztán tés veszélyben vótál magad is? *Prary Cluj*

— Kine volna ottan veszélyben? Azé küldtek haza is, hogy a tudómön három lyukat ütött a kutya muszka, osztán mán nem kellek. Mán csak majd szupervizitre hínak.

Az öregek fészkelődni kezdtek.

— Mikor meglüttek — folytatta Lajcsi huszár — úgy levágódtam a Iovamról, akár mintha pehely lettem volna. Nem is tudtam az eszemről. Iccaka nagyon csepegett, oszt mikor levegőt vettem, majd szétrepedt a mellem csontja. Mit csináljak — gondoltam, — sehol egy lélek se'. Nagynehezen feltápaszkodtam, oszt menni kezdtem vaktából. Alig tellett ki az erejemből tíz lépés, má' pihentetni kellett. Pirkadás felé olyan helyre értem, ahol valamikor falú lehetett. Ezt csak ily magamfajta harcéri ember tudta észrevenni, mivel hogy úgy nézett ki az a falú, mintha az Úristen vagy egy íelesztendeig ménküvel verte volna: nem volt épségben még csak egy faszeg sem. Ember után keresett a szemem, hogy tájékozódjak nála, de mégcsak egy fia élő egeret se tudtam felenni. Úgy lézengtem vaktában, mint akárcsak egy megprezurosodott huszárló. Eccer aztán valami neszt hallottam. Irányt vettem egyenest arrafelé. Aztán amint közelebb értem, a víres hátamon bizsergést éreztem... Nem tudom én azt a hangot elfelejteni soha. Egészen megiszonyodtam, olyan forma volt az ídes apám — ha emlékszik még — mint mikor eccer gyerekkoromban felkeltett kend, hogy hallgatódzok csak: kísértetek járnak. Oszt hallgatództunk, meg imádkoztunk ídes anyámmal együtt. Mert iszontató volt az is. Úgy hallatszott — ha emlékszik kend — mintha eleven embert ástak volna el, oszt rimánkodnék, hogy kiszabadítsuk. Reggel ahogy kiment kend, egy nagy veszett kutya volt belesve a gödörbe, oszt az sirt olyan rémitően.

— Honne emlékeznek — mondta az öreg ember s a széket egy kicsit közelebb hozta a gyerekéhez.

— Nahát — folytatta Lajcsi huszár, — ez is épp olyan hang volt, akár azt a veszett kutyát hallottam vóna. Az is a föld alól gyött, oszt éppen olyan hangja volt: vonyikolt egen siralmasan. De ahogy aztán még közelebb értem, úgy teccet, talán mégse kutya, mivel néha úgy is tett, mint a bornyu, mikor a mészáros a nyakát vágja. Eltökéltem, hogy megnizem, akármi is lesz, mivel hogy úgy is mindegy volt, mert ahogy léptem, mán a szájamon is gyött a vér, oszt tudtam, hogy a végét járom. Összedülledezett ház volt ott, ahonnét kihallaccott. Először úgy véltem, a förmelékek temettek el valami jószágot: de mondom ez is éppen úgy hallatszott a föld mélyiből, még lentebbről. Először körül-körül kerülgettem, eccere aztán úgy oldalvást lejáratot fedeztem fel a föld alá: ajtóval volt befedve. Mikor odamentem, tisztán hallottam, hogy innen gyön az az állati rívás, az ajtó alul. Ahogy oszt nagynehezen felnyitottam, szinte majd beleszédültem, olyan erősen vágott meg az a szomorú rívás. Kezdtem a garádicson lelépegetni. Mélyen vitt iszontatóan. A garádics aljában víz volt felserkenve, de ezt csak úgy tudtam meg, hogy a csizmám belecuppant. Setit volt, mint a gyehennában. Előkerestem a pisztolyomat, oszt egy gyufát gyújtottam... Sok halottat láttam én ides apám, meg féllábú cimborák jajongását is hallottam, de utoljára vassá válik ott a csatában az ember szive, oszt fel se vettem... Hanem akkor, ahogy a nagyon vékony világosságban, amit a gyufám vett szénézttem a pincében, olyat láttam, hogy eccerre éreztem, hogy a vér a fejembe iramlik, oszt nem bírok a lábamon állani... Egy nagyszakállú öreg ember ült ott a vizes pocsetában és az üvöltött olyan iszonytatóan. A szeme rémítően forgott abba a sovány fejébe és a szája látva volt... Olyan sárga volt, mint a halál. Azt láttam meg, hogy egy asszonyt tart a keblére ölelve, szoritja, szoritja... de azt is láttam, hogy halott az az asszony, mert a haja kibomolva csüngött és a homloka körül véres volt. Nem láttam többet, mert elszédültem... nem bírtam el huszár létemre se'. Mikor magamhoz eszméltem, egy kis gyertya pislogott mellettem és a gyertya mellett egy kisleány sírdogált. Ez a kislány, nézzék ides apámék... Ez aki itt van mellettem a... Az öreg szakállas ember mán halva volt, feküdt a halott asszony mellett... Ennek a kislánynak volt az ides apja, meg az ides anyja... Nem tudott a lelköm magyarul.

— Iszen majd megtanul — vágott a gyerek szavába az öregasszony s úgy potyogtak a könnyei, mint a záporosó.

— Nem tudott magyarul a lelköm — folytatta a gyerek, — de ahogy látta, hogy felnizek, az első szava az volt, hogy: „Ruszi...” oszt az ides szüleire mutatott. Én meg is értettem, hogy a muszkák jártak itt, oszt azok ölték meg az ides anyját... oszt megértettem azt is, hogy az ides apját addig kínozták, hogy megőrült: azért üvöltött, meg azért szoritotta úgy a halott feleségét. Nem tudom, hogy ez a kislány hová volt elbújva, hogy ütet nem bántották, azt mán nem tudom... Úgy lett aztán, hogy elszaggatta a kis lékrijét oszt olyan jó szívvel kötözte be a sebemet vele, hogy a szemeim könnybe lábbadtak... Megfogtam aztán a kezét és intettem neki, hogy gyöjjön. O gyött. Együtt vándoroltunk, még állomást nem értünk... Elmentem vele együtt jelentkezni, az én tudómet megvizitálták, oszt haza liferáltak.

Ő is gyött, mer' a kezét fogtam. Az ídes szüleit majd eltemeti a hatóság, oszt ő mit csinálna egyedül a nagyvilágban? Olyan árva ez, szegényke, mint a madár, hát elhoztam. Lesz ebből jó kis feleség, olyan mint a parancsolat. Ha azt mongyák ídes apámék, hogy nem kellünk, menjünk Isten hírével tovább, hát megyünk: de én már el nem hagyom a sírhalomig, inkább az életem vesszen.

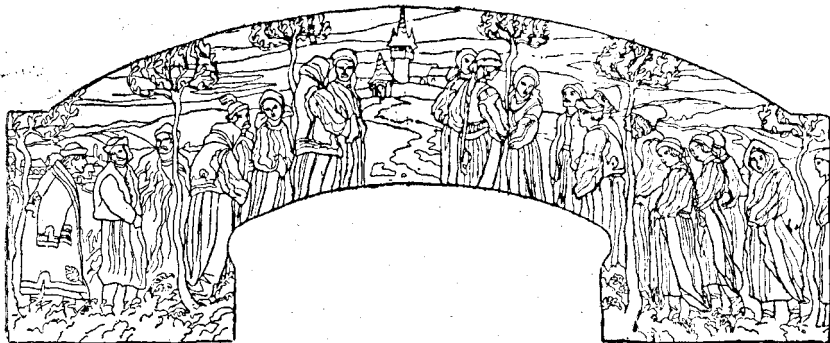
Az öregember a kis fekete öklével a szemét törülgette.

— Aszen nincs arról szó sem, — mondta, a széket közelebb-közelebb húzván a „menyéhez“ — én mingyár montam, hogy takaros kis feleséget hoztál, egészen a számíze szerint valót, dehát az a vén anyád vót ellene, ki tehet róla?

— Mán mint én? Nem én mondtam mingyár, hogy hét vármegyébe, se lelt vóna különbet? — mondta az öregasszony s simogatni kezdte a fia párját.

— Jó, jó, na: erígy inkább vágjál le kacsát, meg libát, süss, főzz, ne foglald le mingyárt magadnak, né. Majd ide építünk nekik a sarok mesgyére, oszt eléldégélnek — mondta az öregember s közben hatalmasat cuppantott a menyé homlokára...

Lajcsi huszár úgy érezte, nagyon jól esne a szivének, ha sírhatna egy kicsit, de huszár létére má, mégis röstelte.

Templombavonulás Kőrösfőn. (Kriesch Aladár rajzvázlata a saint-louisi kiállítás magyar pavillonjának pannó-jához.)

† Kőrösfői Kriesch Aladár

Irta: Kós Károly

Negyedszázada éppen, hogy egész Magyarország lázasan készülődött a „Millenium“-ra. Az egész ország nagy műhely, melyben minden, de minden dolgozó alkotórész ásta, fúrta az ezeresztendős multat. Be kellett mutatni a világnak egy ezeresztendős élet minden küzdelmét, munkáját és az eredményeket.

A képzőművészet is kapta a megbízást: építetek, faragjatok, pingáljatok. És szegény magyar művészeknek sohasem volt olyan szüretelésben részük, mint akkor. Omlottak is a műhelyekből a tervek, szobrok és lepdőnyi vásznak. Természetesen, hogy nagy volt a mennyiség, a minőség annál silányabb. Mégis akadt a sok polyva közt szem is: a budai „Halászbástya“, az „Anonymus“ szobra és a „Tordai Országgyűlés“ komoly, érett és monumentális bizonyítékai a magyar képzőművészetnek.

Igazság általában, hogy a kép tárgya (címe) nem fontos; nem fontos: mit ábrázol, de fontos: hogyan? Ami igaz ez magára a képre (szoborra) vonatkozóan, úgy viszont a művészt igenis jellemzi az, hogy mit választ alkotása tárgyául. Itt van éppen a „Tordai Országgyűlés“. Mennyivel háládatosabb tárgyai a történelmi képek, az ütközetek, várostromok, hódolások ábrázolása, száguldó lovasrohamok, sáncok vívása, embertömegek összeroppanása, aminthogy szegény, akkor már beteg Munkácsintól Benczur Gyuláig minden piktorunk valóban ezeken a területeken is válogatott kép-tárgyat.

És éppen ezért jellemzi Kriesch Aladárt, hogy ő képeinek tárgyául a tordai országgyűlést választotta. Azt az országgyűlést, ahol nem háborút, avagy békét proklamálnak, ahol nem fegyvereket csörgetnek és zászlókat lobogtatnak, ahol nem koronáznak, vagy detronizálnak, ahol nem hódolnak, vagy láznak, ahol nem ivátoznak, avagy percióznak, de ahol szegény kicsiny Erdélyország rendei, néhány komolyarcú, egyszerű szavú, világosfejű ember egy nem Isten kegyelméből, de a nemzet akaratóból soraik közül

Kalotaszegi menyecske ünneplőben (Kriesch Aladár rajza.)

deken, a köves hegyoldalokon, a ritkuló erdők mélyén. Kaputos embert nem keresett meg, a papok, tanítók, birtokos urak nem is tudtak róla; de a pendelyes parasztyerekék ösmerték mind Kriesch Aladárt.

Igy volt ez 1914-ig. Hogy a háború kitört, nem látták azóta. Azóta csak készült ide, várta az idők változását és készült.

választott fejedelem elnöklete alatt egyértelemmel, egyszerűen megállapodik abban, hogy: „kinek-kinek pedig az ő hite az ő dolga“.

Ez a képtárgy igenis jellemzi Kriesch Aladárt, az embert. A pikort jellemzi az, hogy ő ezt úgy festette meg, ahogyan Székely Bertalan óta nem festettek históriai képet a magyar glóbuson. És végül, hogy ő az ezeresztendős magyar históriából ezt a katarakterisztikusan erdélyi tárgyat választotta első nagyobb alkotásához, azzal a mihozzánk, Erdélyhez való tartozásáról tett vallomást.

Mert a miénk volt Kriesch Aladár, majdnem kolozsvári fiú, aki innen indul ki nyugatra, hogy architektus legyen. Gyenge fizikuma gátolta meg abban, hogy célját elérhesse. Evekig harcol szervezete a halállal; lassan meggyógyul és végül — piktor lesz belőle.

Beütazza úgyszólván egész Európát: hogy mesterségét megtanulja. De művészi tartalomért, levegőért, lélekért hazajön mindig: Erdélybe. Torockó és különösképpen Kalotaszeg az a föld, ahol gazdag és sokoldalú művészetének kincseit gyűjti. Itt, ami veres, köves, nehéz földünkben, a mi nehézjárású, bibliás beszédű, az élettel tusakodó népünk között találja meg azt, amit keres: az itt felejtett, ide begyökeresedett faji művészetet.

Évtizedeken keresztül esztendőről-esztendőre nyáron, avagy ősszel, de havas télen is néha, csak megérkezett a szürke, bozontos fejű ember Kőrös-főn, avagy Mákón. Ösmerték már az emberek, a régi, ismerős házak készen várták a vendéget: „megjött Kriesch úr!!“ Aztán néhány hétig hol itt, hol ott bukkant fel: benn a falukon, kinn a föl-

Kalotaszegi menyecske hétköznapi viseletben. (Kriesch Aladár rajza.)

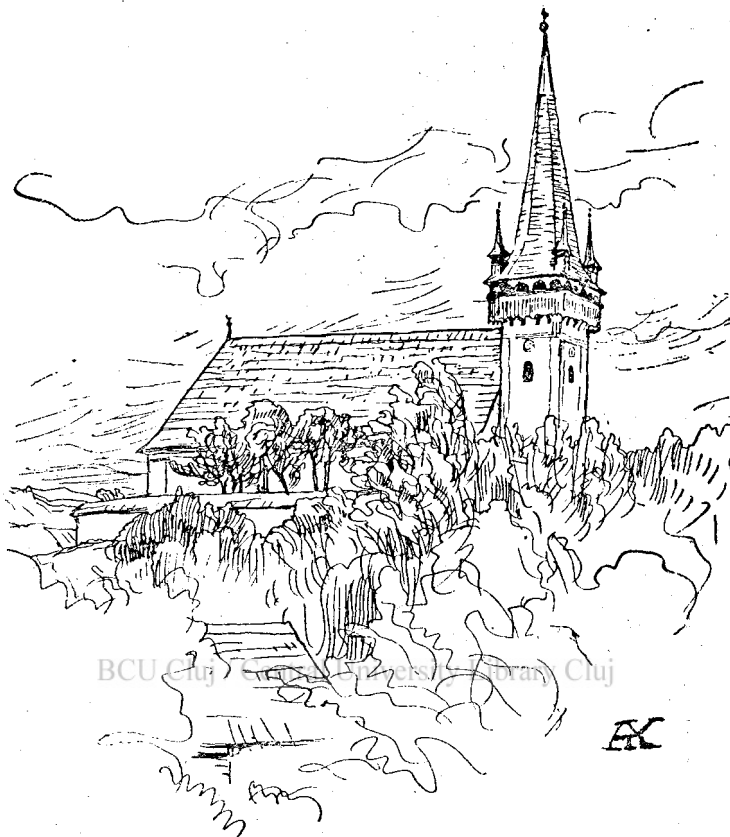
De nem győzte kívánni: meghalt.

Hónapokkal ezelőtt egy kicsiny-kis napihirecskében olvastam halála híréét. Hol, mely napon, hogyan halt meg; mi ölte meg: nem tudtam azóta sem. Csak, hogy elmúlt. Hogy megtört örökké mosolygó kék szeme, hogy a sűrke hajú, csontos arcú, csendes szavú magyar piktör elvándorolt örökre.

Vajjon hol porladnak halandó csontjai? Vajjon nyílik-é sírdombján őszi rózsa és gyorgyina virág, Kalotaszeg őszi virágai, amiket úgy szeretett?..

* * *

! ! Az angol praera velák tanítványa. Vallja: „— — art... is the expression of pleasure in the labour of production“; hite: „az élet minden formái megnyilatkozásának kell, hogy művészi tartalma is legyen“.

Kőrösfői templom. (Kriesch Aladár rajza.)

Egész élete annak bizonyítéka, hogy ő komolyan hitte, amit vallott és soha hitét meg nem tagadta. Nem verekedett senkivel, az állandó munka volt gyönyörűsége és minden munkája a mi gyönyörűségünk.

* * *

A saint-louis-i nemzetközi iparművészeti kiállításon lépett ki a világ elé Magyarország fiatal iparművészete. Szerényen, egy kis udvarral, melynek fehérre meszelt, zsindegyel fedett falkerítésébe székely kapú vezetett. Benn az udvarban a kis kiállítási pavillon; bejáró ajtaja felett, hófehérre meszelt falon Kriesch hatalmas, színes pannója: „Templombavonulás Kőrösfontán”.

Aztán jött Páris, Milánó, Venezia, Torinó: iparművészetünk diadalmas állomása mind. És mindenütt ott van Kriesch. Aladár: képpel, butorral, szőnyeggel, illusztrációkkal, mozaikkal, üvegfestéssel. Itthon pedig a gödöllői szövőműhelyt alapítja és vezeti és tanít az Iparművészeti Iskolán...

A piktortársadalom „grand art“-istái fitymálni szerették az ő „iparművészkedését”. Ő pedig csak szeliden mosolygott és haladt tovább a magaválasztotta úton. Mesterségét és anyagait nem ismerte magyar piktornálánál

jobban; kezdve a levegős, lazur akvarellen, folytatva a temperán (amit a leginkább szeretett), színes krétán, pasztellen, olaj^{er}át az ősi, monumentális „al freskó“-ig minden technikában dolgozott. A „staffelei-pikturát“ lenyezte és csak szükségből használta. „A kép nem önálló műalkotás, csak a felület díszítője; művészet csak egy van: architektura“. Tagadta a „l'art pour l'art“ üres hazugságát és élete minden munkájával bizonyította, hogy a művészet nem önmagáért van, de anyag, szerkezet, cél és rendeltetés nélkül művészet nincs.

Törekedett a monumentálításra és negyedszázaddal ezelőtti indulásában úgy is látszott, hogy Székely Bertalannak benne akadt méltó utódja. De ebben az ígértben megcsalódtunk. Talán gyenge fizikuma és az ezzel összefüggő puhább, szelidebb, lírikusabb természete volt az oka, hogy a monumentálítást csak meg-meg közelítette, de el nem érte soha. Ösztönszerűen írtózott mindentől, ami brutális, kemény, ami súlyos az életben. Akarta a balladát, de mindig elégiával enyhült az. (Wagnert bámúlta, de kedves muzsikusa Grieg volt.)

.... Talán, ha nem szakad úgy el ettől a köves, kemény földtől, ezektől a széleshátú, terpeszkedő hegyektől, nem szakad ki a szíjjas, keménynyakú emberek közül és nem megyen el ő is, — mint annyi sokan, — ki a lágyabb levegőre, a puhább, melegebb színű, szelidebb vonalú, kövér Dunamentére. Talán, ha nem alkuszik ő is egy kicsit az Élettel...

Lehet, hogy törékeny teste nem bírta volna ki itt közöttünk.

Igy csak el-eljárogatott hozzánk hűségesen. „Egy kis hazai levegőért, színekért, vonalakért, új erőért“, — mondogatta.

* * *

Magyar piktor létére, — hej, nagy dolog ez, — européer volt a szó nemesebb értelmében. Talpig művelt, sokat tudó, széles látókörű, modern kultúremler. És ez is talán ősi gyengéje volt. Soha ösztönösen nem alkotott, de mindig tudatosan, állandó, aggodalmas önkritikával.

* * *

Egy volt azok közül a kevesek közül, akik hitték, mert tudva-tudták, hogy Erdélyben kell keresniök. Hogy csak Erdélyben lehetnek meg azok az alapok, melyeken felépülhet nemzeti művészetünk épülete.

Az ő számára Kalotaszeg és Toroczkó nem exotikumok; ő nem pusztán színekért, vonalakért, nem pikturai külsőségekért járt közénk, de azokért az értékekért, melyeket faji művészetünk kiépítéséhez nélkülözhetetleneknek tudott és itt és csakis itt tudott feltalálni. A nemzeti karaktert kereste és találta meg nálunk színbén, vonalban, strukturában. Azt, ami a jelenben és a múltban a miénk és csakis a miénk; a mi örökségünk, a mi jussunk, a mi ezeresztendősd áldásunk és átkunk. A mi vérünk^{ből} való vér, húsunk^{ből} való hús; ezen a földön ezeresztendősd tusakodással megvetett lábunk ki nem törülhető nyoma. Ezt ő tudta, ezt látta és hogy mégsem jelenti Kriesch nekünk azt, amit a finneknek Gallén-kállela, ez az ő tragédiája.

De amit akart, amiben hiitt, amit vallott és tanított, abban a miénk ő és ezért a mi halottunk Kriesch Aladár. Ezért kell leszórnunk nekünk a csillagos fejfát halotti dombjára.

Pókocska hess...

Spinne am Morgen
Kummer und Sorgen

Az őszi nap mint foszlott hímű lepke
Száll ablakomra... Hűlő lángú csók.
Szemem a sápadt mennyezetre vetve:
Fölöttem álomszálon leng a pók.

Pókocska, mért? ...Tudom, hogy mit jelentesz,
S nem csaltak még az ősi babonák —
Kinek fejére ily órába' lengesz:
Bús, gondnyomott lesz napja és fonák.

Pókocska, mégis... ki mint én, szegény,
Ágyban felülve várt a virradatra,
Szemhéja helyett könnyemart két szemén
Önnön tanácstalan kezét nyugatva:

Tudd meg, nem vár az örömaratásra,
Meg nem döbbenti a póküzenet;
Nem újság néki gyászjelentőd gyásza,
Föl nem sóhajt, nem ingat bús fejet.

Egy szissz nélkül hajt reggel újra vállat
A kérgült sebre már illő igába,
S megy — őszesőben hajszott néma állat —
Csöpp vészmadár, ne hintázz rám hiába!

Berde Mária

Régi emlék

Irta: Sipos Domokos

eggegi öt óra felé lehetett, hogy Iván belülről dideregve ment a Dootty-ucca közepén. A csendes és finom uccában nem mozdult semmi.

Sötét mélyedékekben nehéz, vasalt kapuk, mint zord alabárdosok állottak őrt a gazdag lakások nyugtózkodó nyugalma felett, egy nagy bank földszinti helyiségében, a rácsos ablakok mögött égtek a villanykörték s mint éber tüzesszemű kutyák vigyáztak a milliókra.

Iván befigyelt az ablakon. A sok pénzre gondolt és illatos, prêmes, selymes, bódító zsidó asszonyokra. Egy percre elvonatkozott a tompán kongó asztfaltról és úszott simán, lágyan az agyából kiömlő jószagú gondolatpatakon.

Az egyik mellékuccában kemény lópaták csattogtatták a kövezetet, egy szemetes kocsi, mint valami vízözönbeli bárka tornyosult fel Ivánnal szemben s teleöntötte az illatos, friss patakot az élet szürke szemétfével.

Iván sietett. A szomorú pesti derengés úgy ömlött be valahonnan a nagy kőházak közé, mint jól épített kriptába véletlenül maradt résen az öröklámpa elbágyadt fénye.

Keserű volt a szája, torkában mérges színű pálinkák fullasztó ízét nyelte, szerette volna ruhájából az éjszaka szagát, tenyeréről a kézfogások emlékét egy rázkódással ledobni a didergős szürkességbe és elfutni, elillanni valahova, ahol fény, fehérség és meleg van.

Az anyjára gondolt, finom fehér kezére, megtört fényű kék szemére, bánatos mosolyára, az apjára, kezén a nagy agátköves pecsétgyűrűre, az egyetlenre, ami a felvidéki birtok, szép búzaföldek, sötét zúgó erdők, a régi kuria, simaszőrű pejllovak, hosszú falusi dárídók és nyulánk zsenri kis-asszonyok édes-bánatos, büszke emlékét őrzi.

Fanyarul húzta el száját, ahogy az agyában letelepedett egy kép mintha erőszakos, íradt inú hordárok csapták volna le útszéli pihenőn.

A hivatalban ül asztalánál a miniszteriumban, nyílik az ajtó, átmegy a szobán a miniszteri tanácsos, apjának gyermekkori barátja s az ajtóból a vidéki ismeretség bizalmas melegségével szól vissza:

„No mi újság, fiam? Valami nagy elfoglaltságod lehet minden éjszaka, hogy olyan ritkán lehet a hivatalban látni. Nem tesz jót a megfeszített éjjeli munka. No szervusz!”

* * *

Egy hónapja lehetett, hogy éjszakai kóborlás közben egy barátjával, kissé mámoros aggyal be-zédült Iván a Rákóczi-út egyik piszkos mellékuccájában egy huszadrang-mulatóba.

Büdös dohányok füstje, konisz italok szaga, pomádék és mosdatlan testek gőze verekedett egymással a vastag levegőben s egy női zenekar zürzavaros melódiákat lökött szét a helyiségben.

Az Iván monoklis, finom alakja s barátjának gondozott, úriíus lénye,

mint hűvös sugár villant bele a szennyes gallérú férfiak szemébe s néhányukat önkénytelenül a hátsó kijárások felé ugrasztotta.

Tétován és bódultan néztek szét s a vastagon és rikitóan festett, ráncos szemhéjú leányok úgy vették körül őket, mint fullasztó szagú, rossz lehetű dsungel virágok.

Likört rendeltek, borzongva hajtották fel s idegenül ültek az italfoltos márványasztalnál.

Cigaretájuk könnyű és illatos füstje fejük felett harcolt a lokál megzúpult levegőjével, pipacspiros és frészszínű női bluzok hajoltak feléjük, sunyi szemű selyemfiúk tekintete alattamoskodott utánuk, amint mindenik a maga macájának sikerét számítgatta.

Már bánták, hogy bejöttek. Az illatos kis mámor, amit magukkal hoztak, beleveszett a rossz szagú handabandázásba, ők szomorúan és csüggedten, elszakítva és távol a többiektől, utálták azokat és magukat.

Eszre sem vették, hogy a zenekar elhallgatott és utána tiszta és erős alt hang suhogott a termen át.

Lágyan oldalt hajtották fejüket, mintha közelebb akarták volna vonni szívükhöz a melódiát, mely úgy iramlott valahonnan a lokál mélyéből, hogy a fiúk szemükkel is érezték irányát, amint jöttében üde és friss fuvalattal elhessegeti útjából a helyiség sűrű, pálinkás ködjét és válságos ösvényt vág, melynek derüs végén fehér női arc világít elő.

Egy leány ült a lokál mélyén s egy népdalt énekelt, amit valamelyik cigányprimás akkor lopott fel Baranyából Pestre.

Szentimentális, de zamatos és üde magyaros volt a szövege és zenéje, olyan asztalnak könyöklő, hangfogós, hajnalig-húzzad-cigány szomorú nóta. Gitárt pengetett hozzá, csak épen hogy valamit csináljon a kezével, ami úgy nyúlt ki a fekete ruhából, mint fehér liliomszál.

Olgának hívták. Furcsán illett fekete hajtól ívelt fehér arcához a rózsaszínűen izzó, szőke orosz hercegnők neve.

Iván szimbolumot látott nevében és ettől az éjszakától kezdve úgy jött át minden este Pestre, mintha a lány szürkés szemeiből kiáradó fény kötné össze a két embert, kik mindketten orosz nevet viselnek.

Könnyű és gyors sikerre számított, ahogy egy ilyen mulató gitáros hölgyénél már szokás s mikor hetek teltek el, hogy még mindig csak a kapú előtti kézfogásos búcsuzkodásnál tartottak, minden idegét marta a vágy, hogy a gyönyörű fehér leányról, ki a piszkos, züllött kis zengerájából mint magányos haltyú tért haza a hűvös reggeleken, letépje a fekete ruhát.

A lokál törzsvendégei, feketekörmű, kővér és pénzes kupeczek és rendőrtől rettegő selyemfiúk már megszokták jelenlétét s gúnyosan jóakarató mosollyal könyvelték el minden éjjel az Iván eredménytelen, de kitartó látogatását.

Ezen az éjszakán más volt a leány. Melegen és barátságosan ömlött szeméből a fény Iván felé, felolvadt kitartásában egész lénye, hűvös, kis tenyere sokszor ott maradt a fiú kézfején és a kapúnál, a derengő, néma és puszta uccán odacsókolt a szájára s úgy súgta: „Délután itt várlak!”

A siker mámorától könnyen lendült előre Iván a szűk, sötét utcákon s összekocogtak fogai, amint idegein végigszaladt az érzés, ahogy majd fejét délután az Olga forró melléhez fúrja.

A hűvös és józan szürkület kezdett bemászni a magas falak közé. Iván fázósan gombolta be kabátját, de a didergés már a lelkén ült és hűvös szél fújta agyát. A trágár zengeráj obscén mámora még küzdött a józanító hűvösséggel, de ahogy a Dorottya-uccában hazagondolt s a hivatalára, mintha finom ismerőseinek komoly és kipántolt úton, öregesen és komolyan lépegető élete nézett volna vele farkasszemet szánakozóan és figyelmeztetően.

Utálta magát, sajnálta az elpocsékolt éjszakákat s a tétlen nappalokat és fizikai rosszullét fogta el. Szájában keserű nyál futott össze és kiköpött, amint erőszakosan agyára vetült egy kép, hogy talán épen most, valamelyik kövér és izzadt disznókereskedő, vagy egy ványadt selyemfiú hentereg a leányon és vihognak az ő finomkodó, gavalléros kitarlásán.

Csaknem futva ment. Vágyott az otthon tiszta és csöndes nyugalma.

A Lánchídra ért, mikor a Gresham-palota ormán az égre emelkedett a nap. A drága, isteni sugarak vörös fényt hintettek a kövekre, a híd öreg láncaira és fiatalosan siklottak, mint karcsú sirályok a nagyszerű Duna zöld vizén és nyomukban friss, üde áramlat száguldozott, mintha valahonnan Kecskemét alól hozták volna el a fiatal pázsit illatát.

A híd karjának támaszkodott, belemerítette a fejét a nap izzó arcába, lehúnyta szemét és érezte, hogyan csókolják végig a piros, meleg sugarak, hogy feszül meg a combja. Meleg, színes és illatos zsibbadás ömlött el benne s az Olga képe fehéren és tisztán nyújtotta fel lelkében karjait. Érezte, hogy jó fiatalnak lenni, jó, ha az ember álmatlan éj után szembe tud nézni az izzó hajnali nappal és édes, amíg a vágy melege, színes képeket vetít a lélekre.

Sietve ment az ébredő budai uccákon. Friss gyümölcscsel kék kötényes eváb asszonyok jöttek szembe. Viháncoltak. Egy villamos csemetét be szaporán a zajongásba. Friss és pihent volt minden és Iván úgy jutott el csöndes uccájukba a Svábhegy alatt, mintha csak hajnali sétáról, levegős, tarka rétről harmatos cipővel jött volna.

Jól esett, amint a hűvös, fehér ágyban elnyult. A délutáni találkára gondolt. Elhatározta, hogy egy-két órát pihen és délelőtt még hivatalba megy. A hivatalról komoly dolgok vágódtak agyába, eszébe jutott, hogy anyja egy leányos házra figyelmeztette, a függönyök között egy fény sugarát a falonfüggő doktori diplomájára surrant, a cifra iniciále kacskaringózott szemébe, egyik szarán az a kedves finom öreg egyetemi professzor intett feléje örökös szürke szakettjében, ki a szigorlatoknál gyakran karja alá nyúlt, hogy valamelyik kollegájánál egy-egy sáncon átsegítse.

Az öreg úr mosolygott, meghajlott, Iván üdvözölni akarta s akkor már aludt is.

* * *

Valahol az emeleten egy ajtót csaptak be, felrezzent és órájára nézett. Némi kis bosszúsággal, de könnyű szívvel állapította meg, hogy délutáni két óra s így hivatalba megin, nem mehet. Nagyot nyújtózkodott, frissnek és erősnek érezte magát s ahogy a hideg zuhany cseppjei végig peregték bőrén, nyulánk ruganyos tagjait fűrgén dörzsölte végig. Az öltözködés előtt beretválkozáshoz fogott s mint mindig, most is ezt az időt használta fel, hogy mérleget készítsen önmagáról.

Figyelmesen nézte magát a tükörben, elégedetten konstataálta, hogy

huszonnyolc éves barna arcán semmi nyoma sincs a fáradásnak. Fekete, fényes haja még víztől csapzottan hullott homlokára, beárnyékolva kissé erős sasorrát s megmélyítve a bal szeme alatt a beárkolt ráncot.

Ismét rágondolt a leányos házra, melyre anyja figyelmeztette a napokban. Ismerte a kisasszonyt. Kedves, jól nevelt, kissé gömbölyke leány volt, gazdag és tekintélyes polgári családból. Bizonyára anyja és apja már eltervezték, hogy jó volna, ha a leányt feleségül venné. Nem éjszakáznék, rendszeren járna hivatalba, a ranglétrán gyorsabban emelkednék, egyszóval ez volna az a nő, aki zökkenő nélküli puhára párnázná neki az útát egy életen át. Nem érzett semmi meghatottságot sem erre a gondolatra. A leány helyét azonnal Olga szorította ki fejéből s a vér forró hullámban ömlött végig rajta. Érezte, hogy nem lehet így és épen most nem lehet házasságra s a szolid és kedves leánykára gondolni, ki talán most forró ebédutáni szendérgésben türelmetlen reávárással idézi őt.

Becsületes és tiszta szándékú fiú volt, tele lendülettel és vággyal, hogy nekifeküdjék az életnek és kitaposson magának valahol fenn egy szép és jó helyet, csak azt nem tudta, hol kezdje. A hivatal sablonos aktáival, huszonöt évi messzeségből integető osztálytanácsosi címével, kis intrikáival, csaknem undorral töltötte el. Képességeket érzett magában, szeretett volna valamit csinálni, maga sem tudta, hogy mit, csak vágyott arra, hogy kirúgaszkodjék a szürke folyamból, ahol milliókkal úszik együtt s a partról vágjon elébük. Egyik barátjától hallotta a napokban, hogy egy közismert demokrata gróf, a magyar politika kivert bikája amerikai politikai turnéra készül és titkárt keres, aki angolul és franciául tud. Iván kitűnően beszélt németül, angolul és franciául. Ahogy erre gondolt, szelíden és elbágyadtan mosolyodott el, amint derüs gyermekkorából feléje libegett a három kisasszony ki rendrendre idegen szó muzsikájával töltötte meg gyermekei fülét. A kövér miss, a pityergős frájlajn s a kecses és mindig jószagú, fekete szemű madmóazell ott suhogtak egy ideig körüle, míg tisztán és világosan nem villant agyába, hogy itt van az a rés, ahol a szürke tömegeből kivághatja magát.

Lázás-erősen foglalkoztatta ez a gondolat, kidolgozta az összes részleteket, ahogy még ma délután felkeresi a grófit és beszél vele. Gondosan válogatott ruhái között, bizott magában s gondolatain túlról, sejtésszerűen már látta magát az országházban, mint valamelyik elveszekedett erdélyi kerület követjét.

Ebéd után frissen és derüsen indult el hazulról. A júliusi nap forrón sütött át a Krisztina-körút gesztenyeláinak perzselt lombjain.

A levegő tiszta volt és a Svábhegy felől édes illatok reszkettek benne.

A Krisztina-téren a kávéház felé tartott. A nagy ablakok visszaverték alakját s ő elégedetten és kedvtelve nézte karcsú és elegáns képét. Bement, feketét kért s míg leült derüsen üdvözölte a kávéház törzsvendégeit, öreg, magasrangú katonákat és miniszteri tisztviselőket, kik budai háztulajdonosokkal játszták az ebédutáni preferánzt.

A Horváth-kertből áthallatszott a színészek hangos tereferéje, fehérbe öltözött lányok kapaszoktak fel az omnibuszra, lököttös néni kefehársapkás olasz cukrásztól szöke fiúcskának fagyaltot vásárolt és ahogy hárman ott tipegtek a zöldre festett kis fagyaltos kocsi körül, furcsa és kedves bidermájér hangulatot öntöttek a térre.

A Krisztina templom órája bongva ütötte a négyet. Iván készülődött. Kiszámította, hogy ötig végez a gróffal, bizonyosan sikerülni fog terve s ötkor Olgához megy. A gyönyörű leány úgy tűnt fel most neki, mint természetes és édes jutalom merész elhatározásáért. Elképzelte, hogy most épen gonddal és lázasan öltözködik s a percekét számolgalja a viszontlátásig. Gyönyörű emlék lesz az amerikai útra. Idegen városok, új emberek, szép nők ismeretlen ingere keringtek agyában, ahogy kifelé indult.

Szelesen és hirtelen rontott eléje egyik barátja: Ricsi, hivatalnok a postatakaréknál, foglalkozásának merő ellentéte hosszú bohém hajával, szép, beretvált arcával, kövérkés zömök testével.

„Csakhogy megvagy! Egész délután kerestelek. Idegesen és gyorsan beszélt s Iván már tudta, hogy pénzt akar. Láttá az arcáról, hogy hosszú mesébe akar kezdeni, idegesen vágott közbe: „Mennyi kell?“ „Ivánkám, drága Ivánkám“ — lökdöste magából a szót Ricsi — s mégis csak hozzáfogott a meséhez. Ahogy beszélt, Iván látta, hogy tényleg kell neki a pénz, a fiú kedves és könnyelmű ostobaságain már nevetett, komikus kétségbeesése s a feltétlen bizalom, amivel belekapaszkodott már megfogta, de az összeget megdöbbenéssel vette tudomásul. Neki magának sem volt annyi pénze most hónap vége felé, hirtelen számolni kezdte, hogy ma délután mennyire lesz szüksége és látta, hogy nem adhat. Ricsi kétségbeesetten olvasta arcáról a gondolatokat, mint aki az utolsó szalmaszálat vesztí el ujjai közül.

Kimentek a kávéházból s az uccán csendesen tanakodtak, hogy honnan lehetne pénzt keríteni. Ricsinek nem volt már egy krajcárnyi hitele sehol, nem volt egy ismerőse, akit ebben a hónapban meg ne pumpolt volna. Elhatározták, hogy együtt mennek el egy Retek-uccai glázleroshoz, akinél néha hangos kedvű reggeleken csipős szilvóriummal szédítették magukat. Csak az asszonyt találták otthon. Kopott sárga parókájában liptai túrórt mért egy piszkos viceházmesternének. A fiúk nem is ismerték, mert az asszony kora reggel, mikor ők néha-néha ide bevetődtek még aludt az üzlet mögötti szobában, a kék csikos dunyhák alatt.

Már öt felé járt az idő s Iván ideges és haragos volt, hogy ilyen rongy dologgal kell töltenie az idejét; de amint a Ricsi elszontyolodott arcára nézett, megszánta. Melegen ömlött el rajta a vágy, hogy segítsen a fiún.

Visszaforduáltak a körútra s Iván biztosan és nyugodtan ment be egyik divatárú kereskedőhöz, kinél diákkora óta vásárolt és könnyedén, mint aki épen csak a tárcáját otthon felejtette, kérte azt az összeget, amire Ricsinek szüksége volt.

Jó kedvvel és derüsen itta be a lelke a barátja szeméből feléje áradó hálás melegséget, kissé bántotta, hogy ma már elmulasztotta azt az időt, mikor a gróftól otthon találhatja, de Ricsi már bolondozott, az előbbi szorongás, mintha csak kirepült volna belőle, hogy a pénznek adjon helyet, leányokról beszélt, fűtyölt és tudott s Iván már nem érezte fanyar ízét és szomorúságát annál a gondolatnak, hogy így verik ki az embert apró-cseprő kicsinyességek arról az útról, melyen nagy dolgok felé lehet lendülni s könnyű szívvel mondotta magában: „majd holnap.“

Most már minden egyébről szabadon hatalmasodott el benne az Olga

képe. Sietve búcsúzott s a kocsiállomás felé indult. Fejét lehajtotta és gondolatban már a ligetben uzsonnált a leánnyal.

Izzón színes képek tolongtak agyában, a szél ibolyaillatot sodort felé s ahogy felvetette fejét, egy nagy fehér szalmakalap alól egy finoman hajlott orr s két zöldes szem tűnt a szemébe. Böske jött feléje, egy gazdag bankárnak leánya, kivel a télen ismerkedett meg a budai tornaklub bálján. Akkor sokat táncolt vele, érdekelte a karcsú, magas és finom zsidóleány, többször elkísérte az uccán, igyekezett neki tetszeni, de a leány tartózkodóan és hűvösen vette tudomásul érdeklődését s a séták egyre ritkábbak lettek.

Most a leány szólította meg. Iván megijedt, hogy ismét feltartóztatják, de ahogy végigsíklott szeme a leány finom alakján és naptól aranyosan csillogó, érett kalász színű haján, melyből egy tincs elszabadulva, egyik szemét hol szabadon hagyta, hol letakarta, amint a szél játszott vele, boldogan csatlakozott és egy perc múlva, mint régi jó barátok csevegtek. A Vérmezőn kis gimnazisták futballoztak, megálltak, nevettek a gyermekeken, ismerőseikről diskuráltak, kedvesen leszóltak egy néhány leányt és asszonyt. Az alkonyba hajló nyári nap megaranyozta a délivasút előtt lebegő porfelhőt, a telefondrótokon zsúrt tartottak a fecskék, bájosan tircseltek és fehér begyük villogott, amint fel-felrepültek.

A leány a Városmajorban lakott, arra tartottak. Ahogy mentek, néha-néha ruhájuk sűrűlött, ilyenkor ösztönszerűleg közelebb húzódtak egymáshoz.

A Városmajorban fiatal mamák kocsin tolták kis babájukat, német kisasszonyok kiabáltak szaladgáló gyermekek után, honvéd és tűzér önkéntesek kurizáltak copfos leánykáknak s a sétány végén, megszokott padján hűvös mosollyal nézte az egészet az öreg bárónő fiatalos színű blúzában, parányi kis kutyája ott ugrált az ölében s néha-néha az arca felé nyújtotta kis piros nyelvét. Ilyenkor a bárónő idegesen nyomta vissza nedves, fekete orrocskáját, nehogy a gonddal felkent festéket szétmázolja arcán.

A másik oldalról platán- és gesztenyefáktól megszűrve hallatszott ide a ringlispil verklíje, bosnyák bakák és facér cselédek röhögtek bele és a Paprika Jancsi színház kikiáltójának megkopott tenorja vágott keresztül az egészen.

Ivánnak mégegyszer eszébe ötlött Olga. Valami elégtételfélét érzett, hogy most megvárakoztatta. Elhatározta, hogy az éjjel valami kifogást mond neki és holnap is ráér majd a találkára.

Itt kedves volt minden. A bokrok üdén és zölden hajoltak feléjük, a leány fehér ruhájából áradó ibolyaillat tavaszi derűvel töltötte meg az Iván lelkét. Most már csak ő beszélt. Színesen és bőven omlottak ajkáról a szavak, a mai napnak megvalósulatlan terveiből bennemaradt energia buzogtatta a gondolatokat. Átadta magát az alkonyból kijövő szentimentális hangulatnak s amikor a nap a hegy mögül toltá vissza aranykoronáját, már Musset édes-bánatos verseit szavalta suttogva a leánynak. Megfűrösztötték szívüket a bús francia szomorúságában és összekapcsolódtak lelkükben a költő sok szerelmes sóhajtásával.

Már sötétedett, a szomszéd gyümölcsösben egy sárgarigó fütyölt a párja után; mikor a kapuban búcsúztak. Kezefogtak és nem váltak még el. Állottak mindketten, mintha várnának valamire. Iván lehajlott, odaborult a Böske kezére és a csuklóját csókolta meg hosszan. Mikor felnézett, a leány

fehér alakja már a lépcsőn imbolygott és ő részegen ment a gesztenyefák alatt s a levegőben táguló orral kereste a Böske kezének illatát.

Vacsora után sétálni ment. A Szénatéren, a Csokonay kávéházból ismerősök intettek ki utána. Nagy társaság volt együtt, nagyobb részét vidékről felkerült magasrangú hivatalnokok. Elhozták feleségüket is, kik a vidéki úri-asszonyok tartózkodó finomkodásaival ültek a kávéházban, melyben semmi sem volt a pesti kávépaloták jövőmenő, füstös zenebonájából.

Barátságos és meleg hely volt, tiszta, mint sok vidéki város első kávéháza. A fiatal és csinos cigányprimás még messziről, de már idejétszótt, mint aki érzi, hogy ez az asztal s a banda nemsokára összekerülnek. Örömmel és hangosan fogadták Ivánt. A mamáknak vidékiesen kezet csókolt, derűsen üdvözölte a leányokat, a férfiakkal kezelt és szék után nézett. Már szorították is neki a helyet, de ő gyorsan és avatottan ült be egy leány és egy asszony közé. A leány régi ismerőse volt, az asszonynak most mutatták be. Barna, pirosas arcú, feketeszemű menyecske, vidékről jött Pestre rokonokat látogatni, eleven volt és jókedvű s minden tetszett neki. A nők még a fagyallittal piszmogtak, a leányok piros nyelvük hegyét óvatosan húzták végig a hideg, színes csemegén és lehúnyták szemüket, amint édesen olvadt el a szájukban. Az asztalon már karcsú palackok állottak, a férfiak tempózva ittak s a cigány régi, jó, szomorkás nótákat játszott. Jókedvűen diskuráltak, a férfiak hivatalról, politikáról, a vidékiekkel a termésről, az asszonyok halkán szapulták ismerőseiket, színházakról, egy író s egy színésznő botrányáról beszéltek, a leányok nevetve sugdoslak össze. Szemben vele egy pocakos öreg úr terjedelmesen és hangosan magyarázta, hogy Óbudán házat fog venni, mindenkinek meg kellett hallgatnia az óbudai lakás előnyeit. Igyekezett beolvadni az elégedett, bizalmas melegségbe, de az a keserű hangulat, ami hajnalban fogta el, újra végigömlött rajta.

Kínozta az a gondolat, hogy ezek itt mind meg vannak elégedve a világgal és önmagukkal, dolgoznak és felnevelődött bennük már régóta az a tudat, hogy ők fontos és szükséges tényezői a társadalomnak. Bántotta, hogy ma megint nem csinált semmit, elégedetlen volt önmagával, keserűen és kedvetlenül gondolt mindenre s úgy érezte magát, mint a sövény közé került elefánt, szeretett volna valahol kitörni, valahova neki iramodni, de az útát, hogy hol és hová, megint sehogysem találta.

Éjfél már elmúlt; a vendégek gyérülni kezdtek s az öregebbek az ő asztaluktól is szedelőzködtek. A pincérek kalapokat hoztak. Hosszasan, közbe-közbe diskurálva búcsuzkodtak, a leányok kissé durcásan biggyesztették szájukat, hogy már menni kell. Csak néhányan maradtak, pár fiatalabb házasember a feleségével, s a vidéki asszony. A primás asztalukhoz jött s hangfogóval játszott, ide-oda hajlongott az asszonyok szeme néha-néha feléje csillant s látni lehetett az arcáról, hogy szívből muzsikál. Pezsgőt hozattak. Iván sokat ivott, jól esett neki, hogy az illatos, gyöngyöző ital szétillan a fejében és kiűzi onnan a kedvetlenséget. Az asszonyka kedves nobelspiccel kacarászott, vidáman csücsörítette száját és halkán lütyölt a cigány után. Az egész társaság összébb húzódtott, kitért belőlük a jókedv, hangosan közbekacagtak, ittak. Iván már mámoros volt. A cigányt dirigálta, szép baritonján halkán, neki búsulva énekelt szomorú, magyar nótákat a vidéki asszony felé könyökölve, nekikeseredett s közbe-közbe belekurjantott

a muzsikába finoman úriasan, úgy ahogy már csak kis vidéki városokban tudják fiatal szolgabírák, kik azt még apjuktól tanulták. Csendes, késői vendégek kedvtelve nézték a távoli sarkokból.

Kívülről már a szürkület szűrődött be, az öreg nagybögős álmosan riadt fel, mikor a cimbalmos egyszer-egyszer szilajon csapott a húrokra. A vidéki menyecske olyan volt, mint egy fiatal, elszabadult paripa, a mámor csiklandozta minden idegét, forró, kemény térde egyszer odaért az Iván lábához s ott is hagyta. A pesti asszonyok már vágytak az ágyuk után, néha néha fáradtan ásítottak.

Már világos volt, mikor kifelé mentek a kávéházból. A primás a terrazon még az asszonyka fülébe muzsikált, a posztoló rendőr elnézően mosolygott rajtuk, Iván hangosan, szélesen ölelte meg, snapszot hozatott, koccintott vele és úgy ittak ketten.

A pincér kocsik után fűttengett, Iván a vidéki menyecske könnyű, selyem felöltőjét tartotta karján, vállára segítette s ahogy feléje tüzelt a blúzból kivillanó hófehér bőr, csak egy szemvillanásig gondolkozott, a másik pillanatban már hirtelen reácsókolt az asszony nyakára.

A kocsik elrobogtak. Ahogy ott állott egyedül, egy pillanatilag elhagyottnak és üresnek érezte magát, elégedetlenség tört fel benne. A nap ebben a pillanatban tündökölt ki a pesti párákból sugarai diadalmasan, színesen ömlöttek végig a téren s kisodorták Ivánból a kedvetlenséget, mint tiszta borból a seprűt. Szembe fordult a nappal, hátradült egy kissé, aztán megindult hazafelé. Úgy érezte, hogy az élethez úgy támaszkodik, mint egy hófehér tiszta kerítéshez. „Csak az a fő, hogy az ember mindig a napos oldalon haladjon“ — suttogta magában mámorosan.

* * *

Ilyen volt akkor Iván. Nehány nap múlva kezdődött a nagy háború. Azóta nincsenek fénylő hajnalok s az emberek másképp fekszenek le megkopott szomorú esteiken.

Horgon

Irta: Pálffyiné Gyulácsy Irén

Szép őszi éjszaka, fehér fénnel kandikál le a hold. Oly nagy a csönd, hogy szinte kinyilallik belőle egy kései tücsök pirickélése. Fönnt, a csillagokkal kipetyegetett égen lassú szárnycsapásokkal húz el egy nagy madár. Úgy lehet bagoly, bátor vadkacsának is bevállnék. Igazából eldönteni még se lehet, részint a nagy magasság miatt, részint pedig, hiába, csak éjszaka vagy azért.

Tart így ez a nagy, visszafogott hallgatás jó darab időn át. Majd aztán amoda alant a töltések aljában, selymesen megsuhan a kukoricalevél. Előbb vigyázattal, utóbb erősbödik a zaj. Mintha úsznék benne valaki. De nem látszik, csak két sárga gömbölyűség, mint két féldinnye. Azonban mégsem dinnye, hanem két szalmafonású kalap teteje. Két ember igyekszik a legnagyobbán átal. Szorgosan összetartanak, de ha netalán valamelyik mégis lemaradna, a másik nyomban visszazól:

— Ne tágítsék ked sógor. Ne zajgassunk kétszörre, holott eccör is fölös!

— Ihol vagyok-e. Csak kend irányodjék!

Mennek aztán tovább. Figyelemmel a sövényházai töltésre — mely mihöz tartásul szolgál — de meg lenek, fölnek és körbe is. Száz szeme legyen annak, aki tilos dohánnyal jár.

Mikor beérnek a középtájr, István, aki elüljár, megtorpanik nagyhirtelen. Mátyás belévágja orrát a hátán függedező dohányszákba. Nagyot tüszköl föle.

— No — mondja és megáll ő is.

István csak hátrataszítja búbján a kalapot. Bekapar a sörtekemény haja közé. Int a fejével:

— Halli kend?...

— Gyűnnek. — Vélekedik Mátyás is.

És valóban. Szembe rájok visszafelé úsznak a kukoricalevelek. Nem csak úsznak, helyenkint töredeznek is. A leváló levelek pattogásába belekeverközik egy elfojtott kuncogás.

Ezt hallván István, szóltanul továbbindul. Mire is volna a fölösleges beszéd! Akinék füle val hallhatja, hogy csak asszonyok nyihorásznak. Nemsoká aztán összeér az újtók. Amazok nagy számmal jönnek, lehetnek vagy heten. Amint meglátják a férfiakat, egyszerre odacsapnak.

— Mi járta kelmetök?...

— Csakúgy, mint tik. — Veti oda István, mert tudvalévő, hogy holdvilággal kukoricásban, egy célból jár asszony és ember. Ám látszik a beszéden, hogy mérges. Fehérnéppel, pappal, avagy macskával senki se találkozik örömet kockáztatott útban. Baljóslatú istenteremtényei ezek. Mátyás enyhíteni kíván a sógor barátságtalan voltán:

— Hát azt tik há dugtátok a dohányt?!... Érdeklődék.

Két menyecske összevillant, az egyik el is nyikkan.

— Azt nem süti mög a nap... — Mondja hetykén.

István ezalatt indul. Hátraszól a maradozónak figyelmeztetésül:

— Sógor!?

— Gyűvök.

Ám elébb még megcsipentette a jónyelvű menyecske barackvirágszín képét. Azzal tovább, ki északnak, ki délnek. István ugyan eleinte morgadozott, hogy: aki legénykedni akar, menjék a bálba. Ne rontsa mások mesterségét. Mire Mátyás viszont kimagyarázta, hogy csak megtiszteltetés okából történt az egész. Ennyiben megmaradtak aztán.

Megint susogtak a kukoricalevelek, megint hallgattak. Jó darab útat tettek meg így, holdvilágszó mellett. Egyszer csak Mátyás megáll. Észreveszi ezt a másik nyomban, az elmaradó léptekből. Ő is megáll, hátratekint.

— Mifene ütött kendhő megest! — Méltatlankodik.

— De amaz csak oldozza lefele a hátáról a zsákot. Kibogozza a csomót, leszottyan a batyú a földre. Mátyás melléje, a zöldesen selymedző, zizikélő fűbe.

— Megehültem — válaszolja.

Azzal szalonnát, bicsakot elő, hozzálát falatozni. István csak csóválja a fejét. Ám, hogy már ne állna úgy ott, olyan balga módon, míg a másik kítőmi a bört: ő is letelepül. Várja, hogy végződjék a dolog. De igen hosszasan tart. Végre becsappintja Mátyás a bugylit.

— No — mondja — ez nem esött rosszul.

István újfat a zsák után nyúl. De amaz csak nem emelkedik. Elnyújtja egyik karját, majdmeg a másikat. Olyan így, mint egy kisebbfajta kútágas.

— Hijjnye, hijjnye, beh elnehezültem. — Élhetetlenkedék. — Ha most burkuskirály lönnék, felülnék a kend hátára, azt' úgy vitetném be úrimagamat Sövényházba, tudgya.

— Ne besziljék ked pusztákat mindörökké! Föl a batyut azt' gyerünk!

Ám Mátyás, mint akinek elröpült a szó a füle mellett. Mármege a hátát ropogtatta. Biz az jócskán sanyarú volt. El is szánakozott rajta István, pedig elégszer látta.

— Csak mit főgyek kenddel sógor!... Mer látom, hogy igen rihelli kend ezt a zsákot! — Enyhüldözött.

Mátyás nyomban megkapta a szó lábát.

— Türelmezzék kend egy pöttyet! Mőgnýútom a girincemet. Utóbb én mék elül, be se ér kend.

Addig istenkedett aztán, hogy István — jobb esze ellen — engedett neki. Mi tagadás, jó volt a fűben. Mintha tollas derékaljon nyugodtak volna. Az a kis szél pedig, ami a vizekről jött, meg már éppen igen célirányosnak mutatkozott. Elsuhant István fölött, rálehel a kötélről fölhorzsoló karjaira, beléfutt az inge bodrába is. Mintha csak jutalmazni akarta volna, amiért lelke volt a másikhoz.

No, István nem fordult el tőle. Inkább hagyta, hogy arra a kis időre amit itt nyugszik, tegye vele amit akar. Lezárta a szemepilláját, hogy még azzal se legyen gondja. Így történt, hogy mielőtt a dőbögőmalom kereke őt fordult volna, húzták a csöndest mind a ketten. Bizott mire fölérzett István, már hasadozott az ég alja és a foszlányokon át rászivárgott a rózsaszínű pitymaltat a kukoricásra.

Legott talpraszökött, fölrázta Mátyást is. Kettőzött iparkodással dültek aztán neki a kukoricásnak. Fogyott az szaporán, de azonképp az égen is világosabbra nyiladozott a hajnal.

Mégis kiérték valahogy. Amint körültekintene Ragyogó uram, egy kemény kéz súlyosodik a vállára. Ugyanekkor zöldes kakastoll libben a szeme elé. Pont befekutyagoltak a csendörökbe. No, nem hiába, hogy fehérnép keresztezte az útjokat, biz az csalra ment.

— Csak befelé — mondja a csendőr úr.

Távolabb egy nagy díófa látszott, kis halomka nép táborozta körül. Egy másik kakastollas vitéz váltig méregette előttük az öt lépést oda, meg vissza. Ezek is hasonló ügyben találódtak, mint a két tápéi. Összecsaptak aztán. Elöl egyik csendőr, utánuk a ludasok, kettenkint, hármankint, legvégül a két sógor, meg a másik pandúr. Hogy Mátyás maradozott, megpickálta kicsinyég a szuronya végével:

— Szaporábban héé!!

István felelt helyette;

— Jójó — vélekedék. — Bátor olyan ez így, mintha Radnára indulnánk. Nem kellemetős. Azonban ne féljük a csöndér úr, nem oldunk mi kerekét. Csak hát esőttebbforma embör ez a másik. Mert hogy Ragyogó-Kovács István az én nevem, ez meg itt Tandari Mátyás sógor. Tápéru! valók volnánk, ott mögtaná! az úr mindönkor.

Nem felelt a nagytekintélyű ember, csak feszítette az állával tovább a szíjjat nagybüszkén. Ám valami foganatja mégis lehetett István beajánkozásának, mert attólfogva kevésbé szigorúan vette, ha megállt is Mátyás egy kis pilledezés okából.

Ilyen alkalommal történt.

Kifulladt a sógor, nekifaralt egy kínálkozó fának. István híven mellettemaradt. Majd egy kissé távolodott a processzió, odaintett szemével Mátyásnak, aki se holt, se eleven nem volt az ijedelemtől.

— Ki a bicsakot sógor, fene a kend alvókáját!...

Értett a szóról Tandari uram, további magyarázat nélkül. Mentek aztán megint a menettel együtt. Lassadán kitágult a nap bíborló udvara a keleti égen, egyforma sárga fény porzott szét a földeken. Mind sűrűbben következtek a tanyák, utóbb egy templomtorony bádögfödele is fölbukkant a rekettyék mögül.

— Közeledünk mán a tötthelyhün!... — Bátorkodott volna Mátyás az oldalán haladozó törvényes férfiúval. De az csak rakta. Utóbb mégis rápillantott a fürgén lépdelő atyafira. Gyanakodólag vonta össze a homlokát:

— Mi a ragya ütött kendhő, hallja!... Vagy jobban bírja most már?

— Csak no. Lőhetősebb. — Válaszolt az ember, de a szeme Ragyogó uram felé vágott. Sógor bajsza felmozdult az ábrázatja közepéig. Majd ugyanúgy vissza. A csendőr figyelme megakadt rajta. Rávilant, ám nyomban a batyura siklott a tekintete. Pötyögősen füstött biz az, hol jobbra, hol balra, egy-egy zökkenőnél meg-megpöndörödött önmaga körül.

Csak megállt a csendőr.

— Föllékölték azt a zsákot kendtök!... Ihol ni!... Repedés is vagyon rajta. István arca visszaváltott komolykásra.

— Demár — azt mondja — úgylőhet mögrepedt a'. Mert olyan a zsák-féle, hogy reped.

A kakastollas azonban tovább okvetetlenkedik.

— Elhúllajtották kentök a dohányt!

— Húllattuk? — Csodálkozik Ragyogó uram. — Dejszen nem köll azt húllatni. Húllik magátul is. Olyan húllós portéka az, az Isten akárhova tőgye!

István Mátyás is beiebátorkodik a vitába, mondván:

— Jó azonban, ha van kinek-kinek egy kilányi formán. Elszívogati az embör, azt' még csak stróf se dukál érte.

Vörösre gyúl a félelmetes férfiú ábrázatja. Mintha igen fojtogatná álla alatt a szíjj.

Azon van már, hogy valami kemény dolgot cselekszik, mikor váratlan csak nevetésbe csap átal.

— No — így adja — fene a kentők bűrit, körüljártak az eszemen csúful.

— Tiszta sor — bólint István pártfogólag és lassan megindul megint a menet után. A csendőr is vissza a helyére, úgy morfondál nagy fejcsoválva:

— Elhúllatták kentők, zsványok. Hazautban mög majd összeszödik amit lehet. Azt' a gazdának mögmondják, hogy csöndérrel bajoltak. A' se sajnáli kentöktül a váltságot az újabb dohánynál. Így van ez!

Szigorú a beszéd, de már nem a harag játszik a hang hordozásában, inkább a szakértő megbecsülése tetszik ki belőle.

Mentében megvakaródzik István. A szép, barna szeme hamiskásan suttyant egyet a nagyszáll csörömpölő ember felé.

— Hát — kezdi vontatottan — ami azt illeti, látszik ki járatos ebbe a dologba, ki sem. Mert úgy igaz, hogy csöndér úr se lehetett mindég csöndér. Vagyishogy ennekelőtte maga is csak így csinálta...

Nem jött felelet, a marcona férfiú bellebbpiszkál szúronya hegyével egy előttükhaladó cigányasszonyféléét.

— Röndöt tarts! — Rikkantja.

A némbér sorbaigazodik, elül a másik kakastollas visszakérdez:

— Mind mögvannak?

— Mög. Eme kettő el is maradhat. Fórsrifos mönnyiségöt visznek mán, állna beléjek a görcs! — Adódik a felelet.

Am István meghúzza a balik vállát:

— Nem addig a'. — Bizonykodik. — Ha eddig elfáradtunk együttesen, kibirjuk még azt a darabot, aki hátravan. Azt' legalább béköszönünk ángyomékhöz is.

Szekerek jönnek rájuk szembe, egy egész sor. A Tiszára tartanak homokért. Veszettül csörögnek a lapátok, nem hallatszik többé egyéb hang. Mire elhúznak, a kis csapat messze jár. Aranysárga felhőbe temeti őket a felgomolygó alföldi por.

Shakespeare

Irta: Janovics Jenő

(Befejező közlemény)

Nem volt jelentéktelen Shakespeare művészetének tökéletesedésére az a környezet sem, amelybe színészkedése révén jutott. A londoni színházak ugyanis a hatóságok és a puritánok üldözése folytán csak úgy tudtak boldogulni, hogy a vagy a királynőnek, vagy a legmagasabb arisztokrácia egy-egy mindenható tagjának patronátusa alá helyezkedtek. Ezek a kiváltságos nagy urak szívesen vállalták egy-egy színtársulat védelmét, mert egyrészt majmolhatták a fejedelmi udvar szertartásait, másrészt minden külön költség nélkül szaporodott a személyzetük száma, miután a színésztrupp tagjai névleg az illető patronus szolgálivá lettek. Ezek a társulatok sűrűn jelentek meg az illető arisztokrata-védő kastélyában, ahol előadásokat tartottak.

Az a társulat, amelynek Shakespeare is tagja volt, kezdetben a Leicester gróf, majd Strange lord, később Hunsdon lord-kamarás patronátusa alatt állott. Erzsébet halála után pedig Jakab király védelme alá került. Száznál is több alkalma volt ennek a társulatnak főuri és királyi palotában, legtöbbször a Whitehallban játszani s hogy ez a környezet hajlongó udvaroncával, gőgös és tökkelütött nagy uraival, az intrika ezernyi, finom cselszövéseivel, nagyképű szertartásaival, különleges erkölcsével mit jelentett a Shakespeare villámgyorsan meglátó s mindent megsejtő, fogékony szelleme számára, annak ezer, meg ezer nyomát látjuk darabjaiban.*

Színész-mesterségének köszönhette azt is, hogy azonnal liktetően eleven, szellemességben gazdag társaságba jutott: Előadások után ugyanis a „White-horse“-ban, vagy a „Mermaid“-ben gyűltek össze a színészek, írók s a közönségnek esztétikai szempontból számottevő része, ahol szikrázott az elmésség, tobzódott a tréfa s a szellemi csatában — egykori följegyzések tanúsága szerint — igen előkelő szerep jutott a két híres riválisnak: Will-nek (Shakespeare) és a tudálékos Ben-nek (Benjamin Jonson). Látóköre itt tágulhatott, ízlése finomodott s szelleme élesedett.

S van még egy anyagi szempont is, ami szintén figyelmet érdemel: Színész-mestersége biztosította Shakespearenek azt a gazdasági függetlenséget, gondtalanságot és jólétet, mely alapja a nyugodt és rendszeres munkának. Ha szemügyre vesszük az akkori színpad organizációját, meg fogunk győződni róla, hogy ezt a föltétlenül szükséges anyagi függetlenséget kezdetben nem írásaival, hanem színészetével szerezte meg. T. i. a londoni színházak abban az időben jövedelem-részesedés alapján szervezték gazdasági ügyeiket. A jövedelem egyik felét a bérlők (Housekeepers) kapták s ők fizették ebből az épület bérét, valamint a fentartással járó kiadásokat. A jövedelem másik felén a tagok (Sharers) osztozkodtak, akik valamenynyien színészek voltak. Ők fizették a saját jövedelem-részükből a kosztü-

*Joh's E. Schmith: Shakespearés Dramen und sein Schauspielberuf. Berlin, 1914.

möket, kellékeket, zenészeket, statisztákat s a szerzői jutalékot is. Ám — különösképen — a szerzők tantiémjei igen minimálisak voltak. Valószínűleg a nagy konkurencia okozta ezt. Hiszen Shakespeare idejében legalább ötven színpadi szerző vetélkedett a hírért s azért a szerencséért, hogy a színpadon szóhoz juthasson. Minthogy pedig akkor könyv-dráma nem volt, valamennyien, mint „playmaker“-ek, vagy „playwright“-ok a színházak közvetlen szolgálatába igyekeztek állani.

A honorárium, amit egy-egy eredeti, vagy átirrt darabért kaptak, igen különböző volt, a játszó színészek osztalékához arányítva pedig rendkívül csekély. A nagy vetélkedésben s a bőséges termés közepette, boldog volt egy-egy szerző, ha szóhoz juthatott.

Shakespeare azonban — mint színész — azonnal az organizáció keretébe jutott, még pedig mint a bevételekből rendszeresen részesülő s rendkívüli költői és dramaturgiai tehetsége révén hamarosan tekintélyes jövedelemre tett szert. S míg kortársai a bizonytalan és szeszélyesen vállalkozó honorárium folytán nyugtalan, gondoktól terhes nélkülözések közepette tengték életüket s igen sokszor synylódtak az adósok börtönében, addig Shakespeare nemsokára Londonba érkezése után, minden anyagi gondtól menten szentelhetette minden erejét s minden energiáját költői munkásságának.

Ez anyagi függetlensége révén jutott abba a kivételes helyzetbe, hogy nem kellett lemondania felsőbbes művészi ízléséről s nem kellett azok sorába szegődnie, akik keserű megadással szolgálták a közönség alantos ízlését.

Nem azt akarjuk ezzel mondani, mintha — hitünk szerint — Shakespeare korának ízlésétől, színpadjának viszonyaitól, közönségének kívánságától teljesen függetlenül s ezekre való minden tekintet nélkül alkotta volna műveit. Sőt! Abban mutatkozott a Shakespeare művészete legtökéletesebbnek, hogy alkalmazkodott hozzájuk, de nem szolgálta rabszolgamódra őket.

Sok följegyzés bizonyítja, hogy Shakespeare a maga idejének legdivatosabb írója volt. Olvassuk csak el, amit a Beaumont-Fletcher-Folio ajánlása mond: „Ha (e művek) kevesebbek lennének, mint minden idők poézisének összegyűjtött kincsei... Vagy ha nem lennének a legtöbb joggal bámult és tisztelt alkotásai az emberi szellemnek, akkor becsvágyunk kielégítése számára csekélyebb feladatot kerestünk volna.“*

Ugyancsak a Beaumont-Fletcher-Folio előszavában olvassuk Shirleynek ezeket a magasztaló szavait: „Pusztá megemlítésével már árnyékok vetünk minden előbbi névre és elhomályosítjuk az utókor: mert ez a könyv — hízelkedés nélkül — a színpad leghatalmasabb emlékműve azok között, a miket idő és emberiség alkotott és kétségkívül nem csak úgy fog tovább élni, mint a mi koronánk és egyetlen büszkeségünk, hanem mint irigysége (szemrehányása) minden más nemzetnek és nyelvnek.“**

*Had they beene lesse than all the Treasure we had contracted in the whole Age of Poesie... or were they not the most justly admir'd and below'd Pieces of Witt and the World, wee should have taught our selves a lesse Ambition.

**...whom but to mention is to throw a cloude upon all former names and benight Posterity: this book being — without flattery — the greatest Monument of the Scene that Time and Humanity have produced, and must live, not only the crowne and sole reputation of our owne, but the stayne of all other nations and languages.

Ez áradozó dicsőítések kétségtelen jelei a Shakespeare népszerűségének. Ezt a népszerűséget pedig csak úgy érthette el, hogy ő is — mint költő társai — közönségének és színészeinek pulzusán tartotta a kezét. Figyelte, mire áhítozik a közönség, alaposan ismerte az erzsébetkori színpad lehetőségeit és követelményeit s meg tudta ítélni, hogy a korabeli leghíresebb színészekre, — a publikum dédelgetett kedvenceire — milyen feladatok bízhatók. Mindezt a körülményt figyelembe vette, latolta, felolvasztotta képzeletében, engedményeket is tett nekik, de ami így született agyából, az mégsem szolgálta megalkuvás nélkül a tömeg szeszélyét, hanem uralkodott rajta.

Shakespeare nem vált egyetemes rabszolgájává kora kicsapongó vágyainak, hanem ízlésének irányítójává és nemesítőjévé.

Nem ponyvára való históriát talált fel, amikor úgy vélte, hogy közönsége a gyermeki hálátlanságról szeretne vérlázító jeleneteket látni, hanem Lear királyt nyújtotta. Valószínű, hogy fölfedezte valamelyik színészeiben azt is, hogy tehetségének iránya, ereje és köre a megsalt, szerencsétlen agg király személyesítésére rendkívül alkalmas. S a féltékenység zöldszemű szörnyetegének ádáz rombolását nem valami útszéli, hátborzongató s vérfagyasztó szerelmi históriában, hanem Othelloban mütatta be. A nagyravágyás fertőzöset és lavinás bűneit Macbethben. A vérontás borzalmait és hitvesgyilkosságot Hamletben. A gonoszság tombolását Richardban. Nem alkudott meg a szélsőségekre vágyó, vérpárás izgalmak után lihegő közönség kényekedvével s színészeinek túlhabzó temperamentumával, hanem szuverénül uralkodott fölöttük láthatatlan zsarnokként.

Nézzük csak, hogy egy külsőségeiben sok tekintetben hasonló színpadi jelenet s csaknem teljesen ugyanaz a motívum miképen jelenik meg Shakespearenél s miképen egyik híres kortársánál, Thomas Kydnél? Hamletnek arra a jelenetére célozunk, amikor a színészek a „Gonzago megöletésé“-t, vagyis az „Egérfogó“-t játsszák el a királyi udvar előtt. Kyd „Spanyol tragédiá“-jában is meg van ez a jelenet. De ott a boszúálló által kieszelt színpadi játék oktalan mézarlássá fajul: A föllépő szereplők közül kettőt leszúrnak, a harmadik öngyilkos lesz, de a színpadi nézőközönség mindebből semmit sem vesz észre; Jeronimo, az udvari dramaturg és kamarás világosítja csak fel a királyt és vendégeit arról, hogy milyen véres esemény történt. Azután ő maga is fel akarja magát akasztani s amikor e szándékában meggátolják és kínzó eszközöket akarnak hozatni, leharapja saját nyelvét s azt a király arcába köpi.

Ime, a költő, aki lelkiismereti furdalás nélkül, készségesen szolgálja ki közönségének barbár és alantas ízlését.

Shakespeare is hódol annak a divatnak, amely szereti a színdarabban a másik színdarabot, de hogy miképen jelenik meg e hódolása, tanulságos feleletül csak a „Szentivánéji álom“ mesterembereinek színjátékára utalunk, vagy méginkább „Hamlet“-re, amelyben — mint fennebb említettük — ugyan-csak a lélektani rugók mozgadják a színdarabba konstruált színdarabot s ugyanolyan milióban folyik le a játék, mint Kyd „Spanyol tragédiá“-jában. Shakespeare a színészkirály és színészkirályné jeleneteit a darab tengelyévé teszi (Kyd ezzel végzi a darabját, mint hatásos csattanóval) s grandiózus előkészítési művészetével, a lélektani analízis ragyogó tökéletességével úgy

fokozza az érdeklődést, hogy az idegek a pattanásig feszülnek, de egy pillanatra sem síklik le a valószínűség útjáról s művészi érzéséből egy árnyalattalnyi engedményt sem tesz a közönség brutális szeszélyének.

Ennek a jelenetnek a konstrukciójából is kitűnik, hogy milyen nagyra tartotta Shakespeare a színészek mesterségét, hiszen azt mondja róluk Poloniusnak, hogy „ők e kor foglalatjai és rövid krónikái és inkább írjanak halála után fejfájára rosszat, mintsem hogy ők rosszat mondjanak fölöle, míg él“. De amilyen hódolattal tud beszélni róluk, éppen olyan gyilkos kegyetlenséggel ostorozza szertelenségeiket, idétlen tréfáikat s éppen olyan megvetéssel szól a nagy tömeg ízléséről. „Hallottam én valaha föléd egyet — mondja Jeanne, a kritikus egy olyan darabról, amely neki tetszett — hanem azt sohasem adták elő; vagy ha elő, nem többször egyszernél, mert a darab, emlékszem, sehogysem tetszett a tömegnek; a nagy közönségnek kaviár volt az, de azért (véleményem s azoké szerint, akiknek ítélete ily tárgyokban messzebb hallatszott az enyémmél) derék egy darab volt...“

Hogy olykor-olykor Shakespeare is tett engedményeket a kedvelt bohócoknak, azt nem volna igazságos dolog tagadni, mégha homályt is vet ez a beismerés költői nagyságának makulátlan ragyogására. Azok a beszúrások, amelyek egy-egy jelenet végén a Lear király Bolondjának szájába vannak adva, főleg és tartalmatlan ürességek, melyeket Shakespeare koncként dobott oda az éhes színész-bohócoknak, aki ezzel a közönséget mulattatta.

BCU Cluj „Ki még leány s nevetni tud, rary Cluj
Midőn én távozom,
Nem lesz soká leány, hacsak
Meg nem fogyatkozom.“

Így szellemeskedik a Bolond, amikor az első felvonás végén egyedül marad a színen. Persze e tréfás megjegyzést egyenesen a közönséghez intézi, éppen úgy, mint a harmadik felvonásban is csak akkor enged neki a költő ilyen, oda sem tartozó, a mai operette-kuplékhoz hasonló, valószínűleg aktuális élcelődést, amikor Lear és Kent távozása után egyedül marad:

„.....Jóslatot mondok, mielőtt elmennék.
Míg pap sok jót mond s tesz keveset,
A szaladhoz serfőző önt vizet;
Ha majd szabónak úrfi gyámja lesz,
S máglyán nem hithagyó, kurafi vesz,
Ha bíró minden ügyben jól ítél,
S lovag, nemes adósság nélkül él,
Ha nyelven többé pletyka nem repes,
S a zsebmetsző tolongást nem keres,
Ha pénzén uzsorás földet mivel,
S kerítő, céda templomot emel:
Akkor lesz Albion
Zavarral teljes hon,
Es oly idő jön, aki még megéri,
Hogy fő divat lesz lábbal mendegélni.“

Ilyen és ehhez hasonló, a cselszövényvel össze nem függő, jellemet sem festő, valószínűen a közönség alsóbbrendű rétegének szájaize szerint való tréfákat itt-ott más darabban is találunk, de rendszerint olyankor adja ezt a bohóc szájába Shakespeare, amikor más nincs a színen, amikor nem zavarja vele közvetlenül és disszonánsan a hangulatot és stílust. A rendszerint brilliáns technikával és sziporkázó ötletességgel szőtt sűrű szójátékok között is találkozunk olykor-olykor fölösleges és dúrva élcelődésekkel még döntően komoly jelenetekben is. Hamlet pl. a finom, gyöngéd és szemérmes udvarló, annyira exponálta már elméjének megzavarodottságát tettetett bárgyúságával s pórias frivolitásával, hogy teljesen fölöslegesnek, bántónak s csak a durvább ízlésű közönség számára tett engedménynek kell tartanunk az Opheliával való élcelődését:

Hamlet: Igen jó tolmács tudnék lenni ön és szerelme közt, csak már látnám a szökdelő bábokat.

Ophelia: Csapkod uram, csapkod.

Hamlet: Bezzeg jajgatna ám belé, míg el tudná venni az ostorom csapóját.

De hol van e kényszerű s rendszerint egészen jelentéktelen engedmény attól a feltevéstől, hogy egész jelenetek megkonstruálását, önálló párbeszédék szövegét, jellemek megformálását bízta a színészek kényére-kedvére, ötleteire és szeszélyére? Sőt azt kell hinnünk, hogy ezeket a fölöslegeseknek látszó, tartalmatlan szellemességeket sem bízta színészeinek invenciójára és stílusgyakorlatára, hanem ő maga írta és írta hozzá egy-egy színpadi kéjenc nógatására, másként alig lenne elhihető, hogy a darabok kinyomtatása előtt, a revízió alkalmával benne hagyta volna a rögtönzéseket.

Hogy fölöttébb könnyen s túláradó gyorsasággal dolgozott, arra van több följegyzésben bizonyítékunk: A Folio előszava azt mondja „az olvasók nagy tömegének“, hogy: „Ő, aki a természetet legszerencsésebben utánozta, egyszermind a legválasztékosabb s legfinomabb kifejezéseket találta számára. Szelleme és keze együtt haladt: Amit kigondolt, azt olyan könnyűséggel fejezte ki, hogy kéziratában alig találtunk egy kitörölt szót.*

Ime, ez az egykorú — valószínűleg megbízható — följegyzés. Legélesebb cáfolata annak a föltevésnek, hogy a színészek ötleteiből szerkesztette Shakespeare a darabjait.

Ha bámulatba ejtette kortársait is munkájának tüneményes gyorsaságával, akkor miért volna hihetetlen az utókor előtt, hogy ő egymaga írta 35 — 40 darabját? A világirodalom sok példáját adja a bőségesebb színpadi termékenységek is. Az alkotott színdarabok számában igen sokan többszörösen is túlszárnyalták Shakespearet, ami igazi csodálatunkat joggal költheti fel, az e darabok monumentalitása; e tekintetben pedig bajos volna társszerzőkre, vagy valamely költő társára gondolni. Kortársai közül ugyan kiről tehetnők fel több joggal, hogy megalkothatta e színpadi csodákat, mint

* Who, as he was a happier imitator of Nature, was a most gentle expresser of it. His mind and hand went together: And what he thought, he uttered with that easiness, that we have scarce received from him a blot in his papers.

Shakespeareről? Egyetlenegy sincs, aki reánk maradt műveivel reászolgált volna e hízelt föltevérsre.

A színészek pedig?

Nézzük csak az erzsébetkori színpad törtékeit és közönségét. Fékezett rakoncátlanság s vad dúrvaság, alantas pörség honolt a színpadon épen úgy, mint a nézőtéren.

A kor felfogása szerint bordélyház és színház körülbelül egyfajta üzet volt. Nem ismertek közöttük nívóbeli, vagy erkölcsi különbséget. Az egykorú följegyzések rendszerint egy lélekzetre említik a bordélyt és a színpadot, sőt tudjuk azt is, hogy a színházak az előbbi bordélyházak helyén állottak. S e felfogást nemcsak a szigorú puritánok vallották, mert pl. Harrison bizonyára nem tartozott a puritánok közé s ő is úgy véli, hogy bordélyház és színház körülbelül egy és ugyanaz.

E felfogásnak megfelelő volt a színház közönségének nagy tömege s a szerint viselkedett is a nézőtéren. Az előadások délután három órakor kezdődtek. Hangos trombitaszó invitálta London lakosságát a színházba. Ha a vörös színlap új darab előadását hirdette, gyakran olyan tolongás volt a színház bejárata előtt, hogy a közlekedés fennakadt. A komoly és dolgos polgári elem persze a délutáni órákban munkája után látott, eszébe sem volt a színházba menni, vasárnap délután pedig (amikor a vallás szigorú tilalma dacára mégis gyakran tartottak előadásokat) épen séggel kerülte a színház léha mutatványait.*

Az előkelőség azonban néha leereszkedni kegyeskedett a színházba, tudjuk pl., hogy Southampton lord Irlandból való visszaérkezése és az Essex-puccs közötti időben barátjával, Rutland lorddal gyakran járt el a színházba. Természetes, hogy az arisztokrácia tagjainak egészen elkülönített páholyaik voltak, de még így is ritkán jelentek meg a színházban, gyakoribb volt, hogy a színtársulatot rendelték palotájukba s ott játszották őket. „Rangbeli embereknek — így véli Richard Brathwait English Gentlemanjében — csak kivételes alkalommal szabad ehhez az élvezelhez nyilvánosan leereszkedniök.“ Épen olyan ritkán látogatták a színházat a Londonban megforduló idegenek követek. A rendes látogatók egy kis töredékét képezték a drámaírók, akik persze a legfeszültebben figyelő nézői voltak az előadásoknak. Egy szemtanú érdekesen írja le, hogy milyen szesz méltósággal ültek egy csoportban, milyen élesen figyeltek minden szóra, hogy sügták egymás fülébe verdiktjuket és emlékező tehetségük gyámolítására mint írtak szép-palcikájukkal egy-egy megjegyzést könyvecskéjükbe. Ha tetszett nekik a darab, ők nyújtották az első babérkoszorút és palmaágot a szerzőnek. Az a rendszeresség, amellyel a drámaírók serege az előadásokat látogatta, magyarázza azokat a finom és gyakori egymásra való célzásokat, amelyekkel a darabokban olyan sűrűen találkozunk.

A színház pénztárára s a darab sikerére nézve különös fontosságú volt a jogászokból és kisértekből alakult nagy törzsközönség. Valószínű, hogy nekik volt a legtöbb érzékük a Shakespearé művészeete iránt. Rendkívül zajos közönség volt ez, de mégis a jobb helyeket, a magasabb belépő-

*Levin Ludwig Schücking: Shakespeare im literarischen urteil seiner Zeit. Heidelberg, 1908.

díjért árusított „private room“-okat foglalták el. Tetszésük menydörgésszerű, nemtetszésük erélyes és ellentmondást nem tűrő. A színházból hazamenet is élénk vitalközpont közepette, kitörő kacagással és túlhangos viselkedéssel vonultak az utcán végig, mint a csintalan iskolás fiúk.*

Ime, ez volt a Shakespeare közönsége. Kétségtelen, hogy végeredményben valamennyien a darabért s az előadásért mentek színházba. Azonban a „gallans“-ok nagy rétegét egyéb mellékcélok is vezették az iromba nézőterekre. Ben Jonson gyűlölettel s útálattal írt róluk, céljaikról és viselkedésükről. Gyakran megírták már az ő följegyzései nyomán, milyen arcátlan pökhendiséggel ültek a színpad szélén s milyen hetykén s indokolatlan fölányességgel ordították a legszebb gondolatok s a legfinomabb fordulatok után kedvenc jelszavukat. azt, hogy: „Filthy, filthy!“ Gúnyos arcfintorgatásukkal, türhetetlen röhögésükkel zavarták az előadást, a szájukból felhőként ömlött a dohányfüst és hangos krákogás közepette köpködtek a színpadra. Ha nem gáncsoltak valamit, akkor éppen olyan indokolatlan értelmetlenséggel és hangos rikoltással magasztaltak s híressé vált „oh, rare!“ kiáltásuk valósággal idegessé tette az értelmes közönséget s szerzőt egyaránt.

Ben Jonsonnak ezt a leírását megerősítik az összes e korbeli följegyzések. Hogy mi vonzotta a „gallans“-sokat a színházba? Bizonyára nem az irodalom iránt való nemes érdeklődés, hanem az a vágy, hogy a délutánjokat kellemes henyelés közepette töltsék el s főleg, kíváncsiságuk csábította, hogy a nyilvánosság előtt mutatkozzanak. A színházban úgy ültek (mondja Richard Perkins), hogy mindenki jól lássa őket. Legszívesebben a színpad elején foglaltak helyet s ha csak lehetséges, arcukat a felső színpad rácsához szorítják. Csak növeli gyönyörűségüket, ha sikerül pipájukból olyan sűrű füstgomolyagokat eregetni, hogy a játszó személyeket a nézők szeme elől valóságos felhő takarja el, mert ebből közbekiáltások, tiltakozások, veszekedések fakadnak, melyek megzavarják az előadás menetét. Ha egy-egy pillanatra elcsöndesednek és figyelnek, akkor is különleges céljuk van: Följegyeznek egy-egy új élcet, amit a társaságban majd fel akarnak használni.

Bizonyos, hogy nők is jártak a színházba. Ezt az egykorú följegyzések kétségtelenné teszik, ámbar csodálatosképen sokáig tagadták ezt. De, természetesen, nem a tisztas polgárnők, vagy az előkelő körök hölgyei, hanem léha, pirulni nem tudó, kalandra leső hölgyikék voltak a színház látogatói. Brathwait „Englisch Gentlewoman“-jében erélyesen kikel az ellen, hogy fiatal hölgyek színházba menjenek, mert ezzel nemcsak jóhírnevüket, hanem erényüket is veszélyeztetik.

A női nem természetétől örökölt kíváncsisága érthetővé teszi persze azt is, hogy ennek ellenére nem ritkán volt egy-egy álarc, vagy legyező mögé rejtett női fej látható a nézőtéren. Bizonyára nem a vak véletlenség műve az sem, hogy abból a szomorúan kevés följegyzésből, ami Shakespeare életéről reánk maradt, egyik tréfa éppen az erzsébetkori színház női közönségét is jellemzi. Az ismert, sokszor bő részletességgel megírt vidám történeti célunk: Richard előadásán a nézőközönség egyik hölgy-tagját annyira magá-

*Id. mű: Das Publikum der Volksbühne.

val ragadta Buorbage játéka, hogy pásztorórára hívta meg őt estére. Shakespeare, aki véletlenül tanúja volt a meghívásnak, rögtön az előadás végezte után az illető hölgyhöz sietett s a későbbben érkező művésznek, aki már zárt ajtót talált, azt izente ki, hogy Hódító Vilmos megelőzte Richardot. Ez a tréfa épen annyira jellemzi Shakespearet, mint a színház női látogatóit, akiknek körülbelül mindegy volt, hogy felkorbácsolt idegüket az előadás utáni pásztorórán ki csillapítja.

Erthető ezek után, hogy miért irtóztak egy-egy városrész lakói attól, hogy közelükben színház épüljön. Blackpiars polgárai 1596-ban sürgős kérelmet adtak be s tiltakoztak az ellen, hogy Bourbagenek megengedtessek, hogy odatervezett színházát fölépítse. Nemcsak a bordélyházak és alacsony csap-
székek rögtöni elszaporodásától tartottak, melyek minden új színház szomszédságában úgy nőttek ki, mint eső után a gomba, hanem a lármától és nyugtalaniságtól félték, mely minden színház környékét fölverte.

S a lármában előljár és vezet a közönségnek az a féktelenül rakoncátlan rétege, melyről eddig még említést sem tettünk, a legalsóbb osztály, a földszintnek (pit) turbulens törzslátogatói, a kereskedő inasok (apprentice) serege. Az ő helyök a fedetlen színházakban a mostani állóhelyek rangjának feleltek meg. Valóságos rémei ők a színészeknek, akiket büdös tojással s rothadt almával hajigálnak, a színházi alkalmazottaknak, helymutogatóknak, rendfenntartóknak, akikkel csaknem naponként verekszenek s a közönség választékosabb rétegének, amelyet éktelen ordítózásukkal, röhögésükkel sodrából kihoznak. Jól rendezett verekedéseik közben eltűnnek a pénztárcák és értéktárgyak a megriadt közönség zsebéből. A szerzők és színészek nem mernek kikelni ellenük, sőt félve engednek zsarnok szeszélyüknek, mert képesek olyan botrányt csapni, amellyel hosszú időre elnémítják és lehetetlenné teszik a nekik nem tetsző szerzőt, vagy színészt. Dúrra terrorjukkal remegésben tartanak mindenkit. Ha az előadást nem kezdik pontosan, vagy olyan színházban, ahol zene volt, a felvonásközötti szünetet betöltő zenét hosszúnak találják, akkor az inasok kara szitkozódik, üvölt, toporzékol, köveket hajigál szerte a nézőtérén s olyan fülsüketítő lármát csap, hogy a falak reszketnek belé.

Ime, ez volt a Shakespeare közönsége. Talán kissé rikító, vagy túlsötét e kép, hiszen a meggyötört és rémületben tartott szerzők és az elszendetett dúrrvaságokon felháborodott közönség följegyzéseiből van összeállítva, tompítsuk le, higgyük el, vagy tegyük fel, hogy a jobb polgári elem, az értelmesebb osztály mégis uralkodni tudott olykor-olykor e vad és okatlan tömeg fölött, még akkor is bizonyos, hogy a színészeknek e lármák és műveletlen csorda szeszélyétől kellett állandóan rettegniök. Képzhető-e ilyen színházi viszonyok között az, hogy a színész teremtő munkát végezzen? Idegei a pattanásig feszülnek, nyugtalanul figyel a nézőtér hangulatát. E zaklatott lelkiállapotban tudhat-e olyan alakokat teremteni képzeletében s megformálni a színpadon, melyek évszázadokig az emberiség csodái lesznek? Ott, ahol minden pillanatban attól kell tartania, hogy felharsan egy-egy közbekiáltás, amely felborítja az egész előadást. A színészek ilyen környezetben elpóriasodnak, alantassá válik izlésük, bizonytalanná alakításuk, eldúrvulnak eszközeik, fantáziájuk elsorvad, legfőljebb arra kell összpontosítaniok minden figyelmüket, hogy e ki-kirobbanó fergeteget egy-egy alkalmas és bizonynyára otromba élccel, vagy találékony ügyeskedéssel lecsillapítani tudják.

Megszülethettek-e itt a ragyogó gondolatok, melyek évszázadok óta világitanak, a mélyen szántó bölcsességek, melyeknek megfejtésével és kibányászásával emberöltőkön át foglalkoztak tudós elmék, a csipkefinomságú szellemességek, melyekben generációk találtak felsőbbes gyönyörűséget, a jellemalkotás tökéletes szobrai, melyekhez hasonlókat emberi fantázia sem tudott formálni, a szikrázó ötletek, melyek szomjas lelkek vidámítói maradnak mindenkor?

Egyébként maguk e színészek — akikre Gordon Graig hivatkozik — — mint klasszikus tanuk cáfolják meg az ő föltevését. Ismét Jonsonból kell idéznünk, ki ezt írja „Discoveres“-eiben: „Eszembe jut, hogy a színészek gyakran említették Shakespeare dicsőítéseként, hogy írásaiban (akármit is írt) sohasem törölt egyetlen egy szót sem.*

Ime, tehát a színészek, akiket Shakespeare késői honfitársa, mint csaknem egyenlő érdemű társszerzőket ünnepel, vallják, — mint különösen képen dicsérendő és följegyzésre méltó tény — hogy soha, egyetlen sort sem törölt kéziratából. Vajjon Jonson ezt csak a színészekről hallotta-e s csak ennek alapján állítja, vagy pedig úgy említi, mint egy előtte már azelőtt is ismert tény megerősítését, olyan tényét, melyet a színészek is rendkívül nagyra tartottak, nem tudhatjuk.

Különben is ki tud eligazodni a föltevéseknek, következtetéseknek, abban az irtatlan erdejében, amelyben biztos nyomokra csak a költő életének, működésének aprólékos ismerete vezethetne? De Shakespeare életéről alig-alig tudunk valamit. Nem hallottunk szokásairól, nem tudjuk, mit tanult, mit olvasott, hogy dolgozott. Nem ismerjük barátait, akik befolyással lehetnek reá. Kéziratából egy sort sem láttunk. Ami kevés megbízható feljegyzés maradt róla, az jelentéktelen tényekről szól, nem vet világosságot ő reá, vagy műveire.

Csak egy bizonyosság van. Egy nagy, bőséges, kimeríthetetlen és üdítő forrás: Műveinek árja. Ebből kell megformálnunk az embert, a költőt, erényeivel és gyöngéivel. Élete leírásából nem tudunk mankókat faragni; de szegényes képzelet az, amely harmincöt-negyven színdarab megismeréséből nem tudja meg mindazt, ami a költő életéből, lényéből, világfelfogásáról az utókor számára érdekes lehet. Gondoljunk csak arra a szükszavú, de örökéletű definícióra, amellyel Schiller a költő egyénisége és művei között való kapcsolatot általánosságban jellemezte: „Er ist das Werk, und des Werk ist er.“ Vagy jusson eszünkbe Brandesnek talán kissé merész, de mindenesetre igen szellemes és mélyértelmű konkluziója: „Végre is a mi hibánk, ha semmit sem tudunk arról a költőről, akinek körülbelül negyven súlyos írása maradt reánk; a dolog nyitja ott van, hogy olvasni tudjunk...“

Brandes itt körülbelül negyven darabról beszél. Tényleg az sem bizonyos, hogy harminchat, harminchét, negyven vagy ennél is több vagy kevesebb darabról van szó. A kritika ugyanis a harminchét darabon kívül, amelyeket meggyökeresedett szokás szerint mindenki Shakespearei műveknek tart, ismer még vagy tizenötöt, melyet több-kevesebb indokkal szintén Shakespearenek tulajdonít. A Shakespeare-kutatók között igen kevesen vannak, akik

*I remember, the players have often mentioned it as an honour to Shakespeare, that in his writing (whatsoever he penned) he never blotted out a line.“

azt a merev és elutasító álláspontot képviselik, hogy a tizenöt darab közül egyik sem a Shakespeareé, de igen kevesen vannak olyanok is, akik valamennyinél elismerik a Shakespeare apaságát.

Tudjuk, hogy a zavart mi okozza: E tizenöt kétséges darab, melyeket a magyar dramaturgia, mint ál-Shakespeare-darabokat szokott emlegetni, nem jelent meg az első Folio-kiadásban. Persze itt is hiányoznak pro és kontra a történelmi bizonyítékok, a ténybeli adalékok. Esztétikai bizonyításra vagyunk utalva s ebből a szögből nézve pl. csaknem a bizonyosság érzésével kell elfogadnunk azt a föltevést, hogy „III. Edvárd“-ot Shakespeare írta.* Sokkal harmonikusabban simul a Shakespeare szelleméhez, alkotási módszeréhez, stílusához ez a darab, mint példának okáért Perinkles.

Ilyen kérdések tisztázásánál persze mégis fájdalomosan érezzük annak a hiányosságát, hogy nem ismerjük pontosan és részletesen a költőfejedelmélete történetét és munkálkodásának kronológiáját.

Egy bizonyos s ezt senki sem vonta kétségbe: Erzsébet és I. Jakab idejében élt az Avon melletti Stratfordban és Londonban egy Shakespeare Vilmos nevű színész, aki a Blackfiars és a Globus színházaknál működött. Azt, hogy a Folioiban megjelent darabokat ő írta, még a legelfogultabb Baconisták is azt műveiből leszűrt, erőszakos következtetésekkel, elvont, meg nem álló pszichológiai és esztétikai föltevésekkel próbálták tagadni. Tagadó álláspontjuk igazolására nekik sincs semmiféle pozitív életrajzi bizonyítékuk.

Bizonyos, hogy e pozitív biografiai adatok híján a különféle broblémák annál jobban fogják izgatni a kritikusokat, minél több idő perog le Shakespeare működése óta. Mindig titokzatosabbá bonyolítják a kérdések tömegét s ezek között főleg azt, vajjon mindaz, ami a Folioiban megjelent, a Shakespeare agyának szüleménye-e? S nincsen-e más darab, mely a Shakespeare műve, holott nem jelent meg a Folioiban? Voltak-e társszerzők és ha igen, kik? Középen hidalhatók át a szembeszökő ellentétek a költészet csúcspontjait képező csodák és silány, zavaros szerkesztői, hevenyészett stílusú szindarabok között? Mert a Folioiban Hamlet mellett ott találjuk Titus Andernicust is.

A legkényelmesebb föltevés persze az, hogy mindaz, ami nagyszerű, Shakespeare-től való, ami pedig silány, az nem az ő agyának szülötte. De e föltevés is sok furcsaságot szül. Ennek alapján például a „Makrancos hölgy“ nem lenne a Shakespeare munkája. Mert a Shakespeare-rajongók, abból indulva ki, hogy a Makrancos hölgy kettős cselekvényének egyike grandiózus, szikrázóan szellemes, pazarul gazdag, másika pedig jelentéktelen s naiv, kimondották, hogy a Petrucchiv és Katalin históriáját Shakespeare írta, de a Bianca-bonyodalom nem az ő munkája. Helyes. Csakhogy — tovább vizsgálva a dolgot — meg kell állapítanunk, hogy a Bősz Kata s az asszonyeszelidítő Petrucchiv története már a Shakespeare darabjának színrekerülése előtt is közkezen forgott. 1594-ben jelent meg „Egy makrancos hölgy megszelidítése“ címen egy kis vígjáték, melyben már megtaláljuk az előjátékot, Ravaszdi Kristóf mókáit, az esküvő huncutságait s Katalin megszelidülését csaknem teljesen olyan fokozatok szerint s olyan miliő közepette, olyan szereplőkkel, mint a Shakespeare vígjátékában.

*E drámát „The Regine of Edward the Third“ címen adta ki először Cuthbert Burg 1596-ban.

Tehát amit Shakespearenek tulajdonítanak, az már régebben megjelent, a csélekvény másik ágától pedig megtagadták a Shakespeare apaságát. E szerint nem volt más érdeme a darab körül, minthogy egy pár kapoccsal összefogta a két bonyodalmat? Ennél sokkal hihetőbb az, hogy az 1594 ben megjelent kis darabot is Shakespeare írta s később kiegészítette a Bianca és udvarlóinak történetével, hogy ilyenformán egy egész előadási időt felöltsön. Persze, ez is csak föltevés, amit semmivel sem lehet bizonyítani, legföljebb azzal, hogy senkit sem ismer az angol irodalomtörténet e korban, aki azt a kis darabot annyi ragyogó humorral, olyan kifogyhatatlan találékonysággal, az emberismeretnek olyan gazdagságával megtudta volna írni, csak éppen Shakespeare-t.

Tisztább és üdébb gyönyörűsége nem lehet emberi léleknek, mint — kibontakozva e századok óta sűrűsödő problémák hálójából — föltevések és következtetések nélkül, a különféle elméletek alkalmazásának kísérletezése nélkül olvassa a Shakespeare darabjait. Mintha sűrű erdő félelmetes és lelket nyugtató útvesztőjéből egyszerre napfényben ragyogó tisztásra érnénk s teli tüdővel szívónók, káprázó szemekkel néznők a természet csodáit.

Vagyok, aki vagyok

Én kedvesem, ma izzik a világ
 és minden sejtem búgva hozzád árad,
 ki voltam útnak induló magányos,
 most útitársnak elviszem a szájad
 és elviszem, mi harcos, drága szándék,
 mi kétség még tán s hajnalodva álmos,
 viszem hitedet, ezt a bátor éket,
 a halk parázst, mely holnap felragyog,
 valóra váló, tengerszép meséket:
 mindent viszek, mit adsz, mi dús ajándék.

Nézd, nincs titkom. Vagyok, aki vagyok.

Ne jöjjön vélem, aki könnyen fárad,
 maradjon távol, aki tüztől retteg,
 mert váramon nincsen hátsó kijárat
 s a rejtekajtók befalazva régen

(és bennétek, kik égni nem szerettek,
 míg égis értek és éltek a bátrak,
 mert hogyan tudna csúcsról csúcsra szállni,
 aki lelkére páncélt, prémcsuhát rak
 s pállott lapályra szomjas hegyvidéken?)

Allhat utunkba ezer bárki, bármi,
 üvölthet az óság mögénk osonva,
 rokkant törvény pókhálózhajta ágyunk,
 kérődzhet lent erdőnyi tilalomfa:

mi pőrén s szőrén izzük paripánkat,
 mert egy törvényünk van csak: büszke vágyunk,
 a vágygyeplő agyunk erős kezében, —
 vagyunk észak, dél, vagyunk a hajnal
 s magunkhoz szállunk szabadon, merészen
 és nincs kétség, amely jobbra-balra rángat.

Szikrázó szemmel s lángoló kacajjal
 repülhetünk a végtelenbe ketten,
 lásd nincs titkom, vagyok, aki vagyok,
 csókban fogantam és nem Názárethben
 s felém lángkardú angyal rázza öklét,
 mert bennem öröm, tagadás ragyog:
 a magunk hite s nem szent, ócska holmi
 és életért és tűzért és tudásért
 az isten kertjét hívlak ostromolni —

mert Perc vagyunk és percben az öröklét...

Októberi emberek

— Regény —

Irta: Tabéry Géza

(4)

A művésznő ásitott. Nemere vállvonással adta jelét, hogy neki tökéletesen egyremegy a dolog. Szlávya Amanda vállára hajolt. Megkönyörült Kilényi Gyulán:

— Halljuk, halljuk...

Gyulácska csillogó szemei tagadhatatlan bizonyítékát szolgáltatták a boldogságának. Szerephez jutott!

— „Nicsevó!” Irtam én. Hallgatják Önök — mosolygott hálás ferdeséggel az öreg Szlávya. — Fizet érte az Esztendő talán ötven rubelt... akarom mondani: sajnos koronát.

— Halljuk — reszelt mégegyszer az őrnagy.

— Igenis kérem. Tehát: Nicsevó.

„A nicsevó jelentése: — semmi. Ne érts félre nyájas, netán derüre hajló olvasóm (hallgatóm) nem üzök olcsó tréfát veled. Nincs kedvem magamcsinálta szóra betanítani téged, hogy ezáltal csínyet tegyek ellened. Magam is kietlenül szomorú leszek, ha leírom en három szóttagot: Cluj

— Nicsevó!

Karom önkéntelenül nyúlik az esőbevesző őszi láthatárnak és vízszintes öklömet csüggeteg nyitja szét a hiábavalóságra eszmélt fájdalom. Egy marék reménytelenség hull e mozdulatból sárba; nem sok, de nékem többem nem is volt soha.

Nicsevó nemcsak hogy semmit sem jelent, de épen a pozitív semmit fejezi ki. Persze nyájas olvasó megint azt hiszed, hogy könnyű s ostoba paradoxont kínálok neked. Mégegyszer kérlek, hogy félre ne érts.

Megvan az okom, hogy mint pozitív fogalmat emelem ki a semmi jelentését nicsevóból. Az egyszerű semmivel ugyebár negatívumot érzékeltetünk. Ellenben ha nicsevóról van szó, ha így mondom a semmit, akkor — ne feledjük — egy csaknem megfogható, szomorún létező, zsarnok semmire gondolunk. Orosz országútra tán, mely százéve vereti híg fekete hátát szítáló esővel, gomolygó ködökben... Tájra tán, melynek két tónusa van: szürke s fekete. Kilátástalan vidékre, mit nem népesít sem ember, sem állat, csak egy kopasz és árva útszéli fának ijedt ágai fenyegetik az eget, hol — hogy érzéssel érzekeld — tehetetlenül, elhagyatva halódsz nyájas olvasóm, az útszéli árok szivacsos derekalján s mély meggyőződéssel vallod és hiszed, hogy halálod után époly változatlanul szítál tovább új száz esztendeig a megszakadt szürke ősz, mint ahogy eddig százéve szítált.

Ez a leírás igazán semmi, tehát érzem, még nem fejeztem ki a nicsevót. Több az, mint amit vázolni kezdtem. Pontos képét hiába iparkodom festeni. Sikerülni nem fog. Elhagyom inkább az obligát leírást, máskorra, nyájas olvasóm!

Visszatérek az előbbi tájra, a szürke-fekete kilátástalan vidékre azzal az eltéréssel, hogy jelen színhelyünkön a kopasz útszéli fán kívül megszámlál-

hatalatlan sátor gúlázik ott szabályos vonalban. A gomolygó reggeli köd s a szitáló eső siralmasan ázza e hitvány hajlékokat, amik alatt csak úgy vacog az egyenruhába bújt emberiség. A glédábasorakozott alacsony sátraktól tisztességtávolságban hasonlíthatatlanul lakályosabb, magas és száraz szobát képez a parancsnoki sátor. Berendezése elég egyszerű. Hosszú fényőaszta, padok, két ágy, az asztalon iromba számovár. Ennek hengeralakú fénylő fémtükreben egy karcsú szőke kapitány és egy vörösképzű ezredes torzított arca látható. Tekintettel a hűvös őszi reggelre, jóleső érzéssel szürcsölik a párolgó teát.

— Hűvös van — vacog a karcsú.

A vörös gondolkodik egyideig s leteszi a meleg poharat. Mondja:

— Nem hűvös, hanem hideg. Ez már az ősz.

Kis csönd. Aztán megint fölvacog a szőke:

Szemetel az eső.

Az ezredes ráhagyja. Rábólint; nem szól. Beburkolózik bundájába, a cigarettafüstbe, a tea párájába és — úgyahogy — gondolataiba. Sokáig tart e magábaszállás. Oly hihetetlen hosszú ideig, ami teljesen szokatlan törzstiszteknél.

Fölolvasása e pontjánál Gyulácska zavarbajótt.

— Pardon őrnagy úr — nyalogatta a száját.

Szlávy az Amanda combját tapogatta. Ijedten kapta rajta magát, hogy oda se figyelt.

— O kérlek... kérlek... Tessék.

„Oly hosszú, hihetetlen hosszú ideig — lódult meg újból az olvasás — hogy a legénység azalatt meggondolja magát; kikászolódik csöpögős sátrai alól. Oly hihetetlen hosszú ideig, hogy a nap is beléun szunyókálásába, egymásután rugja le magáról rongyos felhőpaplanának cafatait és egyszerre ragyogó meztelenségében nevet Kerenszki podóliai ezredének földi táborára.

Az ezredes elszánja magát. Föláll, kitekint s — csodák-csodája — ezuttal ő szól elsőnek a kapitányához:

— Pompás ünnepi nap. Szebbet kívánni se lehet a forradalom emlék-ünnepére.

Kezét dörzsöli; egész valóján előmlik az elégedettség. A jó hangulat szerencsésjévé válik egy elmosott arcú, aprószemű podóliainak, aki némi bizalmatlansággal ugyan, egyben azonban a forradalmi sereg szolgálati útát nem ismerő tolakodásával félórája ólalkodik a nagy sátor körül. Bizalmatlanságán abban a percben, mikor az ezredes kidugja fejét, erőt vesz bátorsága s egy tábori lappal odaáll fellebvalója elé. Pompás ünnepi nap. Szebbet kívánni se lehet. Tehát meghallgatják.

A lapon írva áll, hogy porigégett a vjatkai izba. Emberek és Isten kegyelmén éledgél az asszony; gyere haza Videnyókó Dimitrij, segíts a bajon!

Hosszasan nézi az ezredes, hol a tábori lapot, hol meg Videnyókó Dimitrijt.

— Jaj, most gondolkodik — szűköl a katona.

— Hm. Szabadság kéne?

Nem felel. Áll. Vár.

Mellében halmaz öröm, de egy csomó könnyes keserűség is raktáro-

zódik. Melyik lesz úrrá másikan a következő percben? Öröm-e vagy ürm, kapkodó, füttyös felpakolózás leszen-e vége vagy lankadt kullogás a tábor néptelen szélére, hol senkise lássa könnyeseknek az apró szemeket — mind attól függ mostan, mit szól rá majd az ezredes? Nem lehetetlen, hogy Videnyko Dimitrij három perc mulva tapsolva táncol végig a táboron s ha megkérdik: „talán bolondgombát ettél?“, vigyorogva csap a bajtársa vállára: „Úgy van. bolondgombát. Az ezredes főzte“. — Am az se lehetetlen, hogy valaki mégis észreveszi esett szipogását. Ha akkor kérdezik tőle: „anyád után nyafogsz-é vitéz pópafi?“, nem lehetetlen, hogy akkor semmit se szól, de szuronyát dőfi az érdeklődőbe. Semmisen lehetetlen. Ebben a percben még úgy áll a dolog, hogy ezüstrubelt ígér gondolatban a pópájának, ha mégis elmehet.

— Szabadság! Aztán mennyi kéne!

Most zavarodik csak igazán az ember! Nagyon sokat nem mer; hátha akkor nem kap semennyit se?! Keveset?... Ki tudja akkor, nem adtak volna-e többet is? Nagynehezen kinyög két hetet s az utazási napokat pótlólag, szemlesítve hozzástuttogja. Az ezredes előveszi aranyvégű piros palajbászt s valamit ráír a tábori lapra. Boldog sejtések közt rohan a muszka az őrmesteréhez. A vjatkai pópa kap egy ezüstrubelt és ő holnap ilyenkor, de lehet még délután felül a vonatra, felépíti a leégett viskót és két hélig nem lesz katona.

Es úgy érzi, hogy valami kézzelfogható, valami pozitív jónak jutott birtokába.

Az ezredes a napostisztet hivatja magához. Elrendeli, hogy félóra mulva álljon az ezred. Kezdődik az ünnep. A katonák közt híre kering, hogy tömegesen szabadságnak. Ennélfogva nagy az izgalom meg a fegyelem. Villámgyors sorakozás.

— Hallottad?

— Mit?

— Minden harmadik embert...

— Jó, jó... Csak aztán legyen is belőle valami.

Videnyko Dimitrij látja ugyan, hogy bajtársai felsorakoznak, de nem tudja miért. Nem is kíváncsi rá. Ő pakol. Őt már nem érdekli semmisen.

Pontosan tízkor veszi kezdetét az ünnep. A zenekar eljátsza a forradalmi himnuszt s a bekerített térségre belovagol az első bohóc. Leesik, fintorog, a ló persze szalad. Kergefi. Közepes és kötelességtudó hahota. Nem a komédiás bűne, hogy nem ragadja el a kedélyeket. Mindenki fejében a szabadságolások ügye fő. A tisztikar egycsoportban, de nem elkülönülve megjelenik. Jóindulatú mosollyal kémli az arcokat az ezredesük: sejteneke vajon valamit?

Mégegyszer forradalmi himnusz. Kötélhúzás jön; a kötél mindkét végére ötven-ötven katona. Nekirugaszkodnak. Rövid ideig eldöntetlen marad az erő, majd meggondolja magát a kötél s pontosan közepetáján elszakad. Valamivel őszintébb kacaj tör ki a publikumból, mint imént, hisz a nevéseges igazán váratlanul jött, nem úgy, mint az a bohóc. Következik a zsákfutás, póznamászás. Győztes hidegsültet, rumot viszen emlékül s rögtön nekiáll a falatozásnak. A lelkek megfeszülnek. Mi lesz a szabadságolással?

Harmadszor is forradalmi himnusz. Utána rövid tanácskozás tapaszt-

talható a tisztek között. Majd kiki közülök századához siet. Keze föltartásával jelzi, hogy beszélni kíván. Az ezredes legszűkebb törzskarával marad magára a helyén.

Mindenki, aki legalább egy éve nem volt szabadságon s ez idő folyamán a tábori ezred kötelékébe tartozott, lépjen ki a sorból! Azonkívül, hogy igazságos ember ezredesük, veszedelmes volna figyelmen kívül hagyni bizonyos érdemeket is. Nem bízható hát a kedvezmény pusztá sorsszeszélyre. Századonként alapos ellenőrzést gyakorolnak az előlépetteken. Van, akinek csak tízhavi szolgálata beszámítható, de azért előtolakodik. Olyan se ritka, aki néhány hete rukkolt be hazulról. Remény, hogy elcsuszik a többiek között, kockáztatja velük a jogosultak dühét, sőt itt-ott ütleget.

Amikor elkészült a kontrol, megszámlálják: vannak vagy ötszázegyházyan.

— Félévvel ezelőtt ezen a napon pattant ki diadalmas revoluciónk! Katonák! Nincs szükség, hogy e nap jelentőségét bárki külön magyarázattal vessé szívetekbe. De a forradalom rövid lével alatt hatalmassá, életerőssé sarjadott. Mai napon abban a helyzetben vagyunk, hogy szuronyaitok pillanatnyilag nélkülözhetők. Ennélfogva, aki kitarással, férfiasan küzdött szent ügyünkért a revolució legelső percétől, az meg is érdemli és mi sem álljuk útját, hogy három hetet családjá, otthona körében töltsön el. Vonuljatok rendben századaitokhoz. Szabadságleveleteket még a mai nap alkonyatáig kézhez kapjátok!

Ötszáz s egynehány ember előtt váratlanul nyílt meg az otthon ajtaja. Örömvél tervekkel rohantak sátraikhoz és nem törődtek véle mi lesz a többivel. A forradalom ünnepe nek további részleteihez mi közük se volt már. Valami pozitív, valami kézzelfogható jónak jutottak boldog birtokába. Mélyen meg voltak győződve, hogy ezt tőlük senki el nem veheti.

Am a forradalom ünnepe nem fejeződött be az ötszázegyházy szabadságotlással. Hátra volt még a forradalmi lutri.

Az ezredes — még pirosan az előző szónoklat megerőtletésétől — melegedett új nagy gesztusokba:

— Minthogy — intézte szavát folytatólag a visszamaradtakhoz — teljes képtelenség lenne hasonló mérvű szabadságotlással az érdemek hájzálpontosságá mérlelése, sorshúzás útján az ezred harmadrészét, mintegy ezer embert...

Leirhatatlan hatás. Az elragadtatással, mi szavai nyomán keletkezett, a világ legnagyobb szónokainak sikere sem vetekedhetik.

— Mirabeau kivételével — szakította meg Gyulácska szúros közbeszóllással egyhangú felolvasását, majd végefelé járván elbeszélésének, pergőben folytatta:

„Húzámosabb időt igényelt ez a sorsolás. Estig azonban szerencsésen befejezést nyert és másnapi boldog útazása reményében ezer ember édes álomra hajtotta fejét. Valami pozitív, valami kézzelfogható jónak jutottak birtokába ők is. Mélyen hitték, hogy azt senkisé nem veheti el tőlük.

Az első ötszáz szabadságotl, meg Videnyó Dimitrij rég túlkölő vonatokra kaptak. Szétszéledtek a végtelen orosz tájak minden irányába. Csodálatosképen Videnyó Dimitrij öröme nem sokáig tartott. Addig mindössze, amíg meg nem tudta, hogy ötszáz bajtársa szintén szabadságra megy. Nem

irigység bántotta Dimitrijt, nem is kívánta a többi ötszáz kárát és mégse, mégse így gondolta ő!... Azok három hetet kaptak; ő maga csak kettőt! Kapott volna hármát, ha ő is mer kérni? Az ötszáz szabadságos ugyan-csak megtudta, hogy rajtuk kívül elmegy ezer ember. Egyik sem volt irigy, egyik sem kívánta a társai kárát. De örömük nekik sem maradt. Úgy érezték, kár volt kitartaniok a lobogó alatt. Fölös fáradság; kárbaveszett! Volt-e értelme és érdemes-e? Érdemes-e egyáltalán tenni valamit?

Míg nehezen adtak szabadságot, míg kedvezményt jelentett, ha valaki elment, addig csillogó szemmel gondoltak rá valamennyien. De az akadály leomlott, csaknem korlátlan lehetősége nyílt a távozásnak. Anélkül, hogy maguknak számot adhattak volna miéértől, ötszáz Videnyók öntudatlan fölfogásába olyasképen szürkült a nagy felpakolás, hogy csak azért mennek, mert már megindultak. Íze, zamata nem volt a szabadságuknak. Elindultak volna immár bizonyosan úgy is, ha senki sem engedi el őket. Amint a szabadságosok nagyobbik csoportja, az a lutris ezer kétségtelenül értesült már arról, hogy a megmaradt kétezernek legalább a fele holnap önkényesen hagyja el a zászlót. Megindultak mint átszakított gátakon az ár és minden egyéni akarat, kezdeményezés híján, pusztán csak azért, mert zömük mozgásbakerült — tódultak a tágabb lapályokra, szándéktalanul sororván magukkal a töltés darabjait. Nem volt, nem lehetett itt szó érzésről sem. Az akarat csomósodott bele valami folyékony halmazba, mialatt a tudatos tevécs elcsökevényedett. Csöppek voltak a cseppfolyós lágában; nem tehettek róla, hogy tágulnak, terjednek.

Ebből a mozgásból kihalt az egyéni elevenerő, ennek a mozgásnak csak tömegi lendülete volt. Ellenállhatatlan, komor, zúgó lódulása: tódulni, tódulni egyre hazafelé!...

A kozstrómai cifra állomáson régi cimbora bukkant Videnykóra. Vállára csapott a katonának s nyelvével ízesen csettentett, amikor megtudta, hogy Dimitrij szabadságra megyen:

— Két egész hét? Beh szép is az bátyus, hogy a katona néha visszajár.

De Dimitrij fásultan kuporgott a fapadon. Vállat vont s legyintve sújtott súlyos kezével a füstös levegőbe:

— Szabadság? Nálunk mindenki kap. Nem tesz az senkit se civillé, sem gazdagooskává.

— Nonó. Sokat akar a szarka. Persze úgy jobb volna, szent. Hanem így se egész csúnya. Te se mondhatod. Két hét... az nem sok, de valami.

Dimitrij az enyhe dombvidéket nézte.

— Hogy az is valami? Mondod? — ismételte. Két hét?... Valami?...

És e pillanatban olyan semminek érezte azt a két hetet, amely uralkodva létezik fölötte, amely elnyomja és kedvét örökre szegi.

— Két hét!... Valami? Nicsevó!...

Barna tagját lábszárára ejtve, utazott az egyhangú vidéken. Véle, egyidőben, csak más városokba, csak más falvak felé ugyanígy utazott talán ötszáz, talán ezer ember s közülök alig-alig akadt, ki később visszajárt volna csapatához.“

A költő berekedt. Amanda aludt. Szlávny végtelenbe nézve szólt Zoltánhoz a csöndben:

— Lehet, hogy a jövő benneteket igazol egykor. Szocialistákat... Ne nézz rám fiam azzal a kémkedő tekintetteddel, melyből ismét ki akar pattanni a frázis, hogy nem vagy szocialista, csak „ember“.

A főhadnagy duzzogva felelt:

— Ha az volnék, mért ne vallanám be? Vagy azt hiszi őrnagy úr, hogy félek?

— Éppenséggel nem. De kétségtelen, hogy hiú vagy, doktor; tehát egy annak szemében gyűlöletes gyűjtőfogalom alá sem lehet kellemes tartoznod, akinek véleményére egyébként vajmi keveset adunk. Nem igaz?

— Bocsánat őrnagy úr. Ezt én nem értettem.

Am az öreg már türelmetlenül tekintett a színésznőre. Föl kellene vinni az elázott delnőt! Lefektetni, betakarni szépen, aztán atyásan elodalogni a szentély elől... Véget akart vetni a meddő vitának is.

— Fiacskám, — kelt föl — ha nagyon erősíted, elhihetem éppen, hogy te nem vagy az.

A főhadnagy mélységesen hallgatott.

— De mi azért még így sem veszünk össze — folytatta rövid szünet múltával, mosolyogva Szlávny. — Mert ha te nem is vagy az, ha te nem is vagy szocialista, hát az vagyok én; megértetted-e?

Fölrázta Amandát s míg az álmos asszony vezetője karján meg sem kérdeve hova, beimbolygott el, Gyulácska lefityédt szájjal értelmetlenül bámult Nemerére:

— Trockij akar-e lenni, hogy túltesz rajtad is? — mutatott újjával a dörmögve távozó után. — Lenin?... Robespierre?...

V.

Bütykös kezeujját a szállodaszoba ablakpárkányára hajlította s így csöndben támaszkodott, elmélkedett Borda.

Jöttét a főhadnagy két okból nem vehette észre. Egyrészt a katona lopózkodott be nesztelen, puhatalpú papucsban, másrészt pedig a kimerült doktor aludta szerte tagokkal az igazak álmát. Ruhái azon gyűrötten, szanaszét, ahogyan gazdájuk maga. Küzködő levegőkezéssről tanuskodtak, nem egész pontosan hajítva a székre. A takaró lábtóli csücske lecsúszott az ágyról. Borda jól láthatta a főhadnagy lábát, melynek hüvelykje édes álomban ferdült hátrább az ujjtársak arcvonalából s meredt fenyegetőleg a menyezet felé.

E merev lábujj Borda figyelmét lekötötte.

— Fenyeget, — vélte. — Álmban is, még a lábujjával is fenyeget.

Nem nézhette huzamosabban. Imént leszegett feje kissé emelkedett, bár közben még dühösebben támasztotta a párkányt. Valami reszelte a torkát. Az ablakon át a piacra nézett. Aztán nem állotta: köhögnie kellett. Nemere bosszúsán dörzsölte a szemét, majd körüljárta fátyolozott, véres tekintetét a szoba mind a négy falán.

Meglátta Bordát.

Izgatottan dobta le magáról a paplant és hirtelen felült.

— Szentisten! Borda, te vagy az?

— Én.

— Élsz? Megvagy? Megjött az eszed!

Felelet helyett Borda csak lesütötte fejét. „Lesz itt még más is“ — gondolta. „Jobb ha túlesünk“.

A megkönnyebbülés hevében Nemere túlradó lobbal talpraszókott.

— Hála istennek! Hála istennek!

Ölelni, tapogatni vetette magát a megkerült emberre. De Borda gondolatai sokkal komorabb mederben hömpölyögtek, semhogy e roham mögött jószándékot látott volna közelíteni. Félreértette tisztje karjának emelkedését s védőleg terjesztette kezét feje elé

— Ne! — háritotta el a lelkes lódulást.

A másik megszégyenült. Nem való volt ez a túlradás; hogy is foghatná fel Borda-vágású közönséges ember?! Ágybeli, nevetséges öltözkéiben félszeg zavarral sündörgött vissza fekhelyére.

— Marha vagy, — igyekezett elkedélyeskedni a kínos helyzetet. — Tiszának menni! Te állatkirály!

— Részeg voltam -- pirulta a káplár.

Zoltán örömmel kapott a beismerésen:

— Az ám! De még milyen! Látnod kellett volna magadat. Amit kaptál, azt megérdemelted. Nem tagadható.

Borda hallgatott.

— Mi van a lábodon? — fedezte fel Zoltán most a papucsot.

— Papucs.

— Tán még asszonyoztál?

— Azt nem.

— Hát akkor hol háltál te kajtár?

— Szénapadláson az oroszokkal. Ők levetkeztek. Nem illett mezítlábasan; bakkancs nem akadt, a papucs került.

Mindketten nevettek. Nemere jó szívvvel új bakkancsot ígért, ha beismeri, hogy amit kapott meg is érdemelte.

A maga mondókájára csak nagysokára térhetett rá Borda. A magazinkulcsot kérte a szakács, merthogy zsír híján nem főzhet a zenekarnak menázt. Délre pedig kész kell lennie. Kettőkor visszamegy velük a vonat.

— Vedd ki. A nadrágom vagy zubbonyom zsebében találod.

S mialatt Borda a tegnapi begyűrt bankók közt a kulcsokra halászott, víg kedéllyel kezdett öltözködni.

— Megtaláltad-e?

— Igenis igen.

— Jól van. Viheted. Nem utazol délben. Velem jössz holnap vagy holnapután.

Borda értette. Katonásan összecsapta bokáját. Szszz... az a papucs! Símán, zajtalanul, akár valami nagyúri lakáj, kisietett.

Merő por volt a tegnapi viselt nadrág, meg zubbony. Tele konfettivel... Ruhát váltott Zoltán; emezt szekrénybe akasztotta, majd füttyörszve lépett a vedlett folyosóra ki.

Valaki öblös hangon rendelkezett a homálybatakart folyosóvégen:

— Amit láttál, senkinek egy szót se. Értettük-e?

— Ne szólj szám, nem fáj a fejem — volt reá a válasz.

Benfentes, kujon legényével Szlávny értekezett Amanda ajtaja előtt.

— Brhhhu! — reszelte torkát, hogy Nemerét megpillantotta. — Szá-
lóban kellett éjjeleznem. Nem zavarhattam Csányi-Forgó nagyságosékat
éjjelben!

Am nyelvével hangosan csefintett; torkos, kielégült öreg hím volt,
fondorlatos, diszkrét. Lenn a kávéházban három tojást pohárban reggelizett,
mit szilvóriummal fődött, azután pénztszámolni mentek Kerge-Kakucsékhoz.

Huszonhatezret is meghaladt az összes jövedelem. Az őrnagy gon-
dolkozott:

— Bevételeinket ezzel úgyhiszem, hogy kimerítettük. Több köve-
telésünk bajosan akad.

Nemere sem tudott kinnlévőségekről. Jó lelkiösmerettel hagyta rá,
hogy nincsen. Nyilatkozatot írtak alá, hogy az ezred javára Csongrádon
rendezett népnünnepélyen összesen begyűlt huszonhatezernyolcszázhetvenkettő
korona és nyolcvanöt fillér. Hitelesség kedvéért a Hadialbum és Rokkant-
alap kerek pecsétjét ütötték nyilatkozatukra.

A jövedelem húszezren felüli összegét a felmerült kiadások rendezése
végett Zoltán tartotta magánál.

Délben együtt ebédeltek Szlávý, a főhadnagy, Amanda s a költő.
Amandát kivéve elégedett hangulat derengett valamennyiökön. Ő epésen tár-
salgott és evőszközeit feltünően hűvös, tartózkodó mozdulatokkal kezelte.
Csalódások érték volna Szlávýban? Bajosan. Az öreg nem mentegetőzött
hiába reggel a folyosón. Inkább az volt megállapítható viselkedéséből, hogy
céljai elérése után a művésznb türethőbb mint reményterhesen. Uriasszo-
nyos látszatában ezúttal csaknem kívánatos.

Feketekávénál az őrnagy félrevonta Zoltánt.

— A kis Asbóth Amanda panaszkodik reád. Kevesli tiszteletdíját.
Mennyi jár tulajdonképen?

— Kétszázötven korona.

— Kevés.

— Azonkívül az útiköltsége.

Igy is.

— Ohajtja őrnagy úr, kiegyenlíthetem itteni költségeit is.

— Az a legkevesebb. Kell azonkívül... Mondom, hogy szólott és
én nem szeretem, ha szólnak. Legkevesebb ötszázat megérdemel.

— Már amennyiben Kilényi Gyuláét is emelhetjük.

— Miért „amennyiben“? — bosszankodott az öreg.

— Arányt kell tartanunk. Ő alkotó művész; országos nevű — véde-
kezett Zoltán.

Szlávý nem volt rajongója költészetünknek. Petőfin s Aranyon kívül
nem ismert el poétának senkit. Amanda miatt azonban kényes helyzetbe
került.

— Bánom is én? Emeld Kilényinek is — ütötte el. — Ne fogják
ránk, hogy takarékoskodunk!

S délután kettőkor az ezredzenekarral, nagy csokor őszirózsával,
Asbóth Amanda kíséretében, elégedetten utazott el kései sikerei városkájából.

Pannát illetőleg harmadizben ödöngött Zoltán estefelé a tiszaparti
fényképész kirakata elé. Mosolyognia kellett.

(Folytatjuk)

A műhelyből

A vörös éjtszakából

I.

Mindennap elmondom „Diem perdidi“, egy napot elvesztettem, hiába töltöttem.

Minden napot elvesztek. Halálra vannak kárhóztatva a percek. Fenéig minden aluszik itt. Bódult, tunya, fáradt álom nehezít le a földre. Mint egy nagy átok reáesett az emberekre, mint sűrű nagy miazmás mocsár, megfertőzte a lelkeket.

Kihajtom fejem az éjbe. Hol kutat két bús szemem?

Az éjben megrezzennek a csillagok. Kajánul vigyorog a hold a házak mögül. Elgondolkodom. Hova nézek?

— — — sűrű szélroham vág át a levegőn. Mit csináljak? merre kutassak? hol keressek?

Ég, csillag, föld, tenger, erdő.

Mérföldek koszorúzzák a teret.

Százezer bús akarás púposodik. Végig a világon tűz-keresztek lobognak a ködös jövőndőbe.

Kiszáll a lelkem, mint galamb.

Feszülő, barna fejemre most húzom rá a világ töviskoszoruját. Kínlódó, nyöszörgő ajkam suttog — a föld alszik.

Csak én kínlódom — az emberekért.

Virrasztok!

Elvesztettem hitem az emberekben. Minden már fölösleges. Nem érdemlik meg és úgy sem ér semmit.

Egy fülemüle füttyöt végighallgatni többet ér, mint az emberekért küzdeni. Vagy egy tányér káposztát megenni.

II.

Krisztus, Krisztus! Úgy kiáltok feléd, mint a kétségbeesett. Lázba-meredt szemekkel, önkívületben utánad kaparászok a Mindenségben.

Ki van más?! Ki van más?!

Mindenki elsikkad, lesiklik a tekintet, elfárad, elvesz.

Csak Te élsz, elterülsz a Mindenségben, minden atomját kitöltöd: Krisztus, Krisztus!

Ez az igazi nyomorúság fáklyafényezése.

Sötét, kilátástalan ugarak elfeküsznek a soha meg nem művelés bizonytalanságába.

Nehéz letárgiás álom döglük a szivünkre. Belep, elfojt, mint a lepra, elpusztít, mint a mérég.

Belebámulok a lámpa fényébe. Úgy fáj a beszéd. Apró kis mérgezett nyilacsákák a betűk. Eszik a szív húsát, mint a lárvák a holttestet. Felemészlik magukban, mint a giliszta.

Magamba fordulok az éjtszakában mélyen. Fekete szerencsétlenségek halála áldoz, mély tragédiák örvénye kísért.

Fáradt a derekam az üléstől. Úgy fénylik életem sötét-komorán, mint egy gyászszalag a fejfáról: messzire leng az éjtszakában.

Úgy kínozom magam e sötét labirintban és nincsen Theseusz királyfi fonala. Fáklyát szeretnék tartani az emberi nyomorúságok szakadécai fölé, de nincs elég erőm.

Elhagyott, meggyávult legszebb erőm, nincsen babonás holt-szenem.

Mikor leszek újra régi-erős?!

Tovább nincs. Nincs semmi — de jót tenni kell!

Az egyes emberekkel kell jót tenni. Az emberiségen nem lehet segíteni. A tömeg, a nagy tömeg szomorú, végtelen titkos törvényszerűségek szerint igazodik. Itt minden kéznújtás hiába.

Úgy fáj a szívem.

Úgy szeretném nagyon szeretni ezt a világot, úgy szeretném ezeket a szegény-szegény, rosszlelkű, marakodós embereket szívemhez ölelni...

Nincs nappalom, hogy ne gondolkoznék mélyen.

És nincs perc, amely bizonyosságával kétségbe ne ejtene.

Mit csináljak!

Tegnapok és Mák ölelkeznek a földön.

Álomban-hitt jövődök képe remeg elő az égre.

És nekem mindenem elveszett.

Úgy borzolódik fejem a néma égbe — hitevesztem. A szél fújja a hajamat homlokomba, hajtja, mint egy vitorlát, mint egy zizegő, bűgő hajóját a Semmiségnek.

Bartalis János

„A magyarság szervezési alapjai“

A „Napkelet“ 4-ik számában közölt részletes kivonatból ismerem csak Kolosváry Bálint fentti című előadását.

Úgy vélem, nincs egyetlen magyar sem a Romániához csatolt területen, aki ne értene egyet a hivatkozott előadás első részében foglaltakkal. Elvitázhatatlan az is, hogy „kulturális életünk szervezetének megerősítése, intenzívvé tétele“ igen fontos feladat, sőt a legfontosabb. De már azzal, hogy a kulturális szervezés eszközei mások nem lehetnek, mint amelyek már adva vannak és újakat teremteni ez idő szerint a lehetetlenségek országába tartozik;

hogy a magyar egyházi szervezetek olyan faktorok volnának, amelyekben a a magyar társadalom szervezve él;

hogy az egyházak fajunk legnagyobb tömegeit tudják homogén egységekbe összefoglalni;

hogy a négy magyar egyház alapjain indítva meg a szervezést az egész magyarságot egyetlen egységbe lehet tömöríteni: azt hiszem nagyon sokan leszünk, akik egyetérteni nem tudunk.

Miért volna lehetetlenség új szervezet megteremtése? A hatóságok gördítenének akadályt a szervezés elé? A kisebbségek védelme ügyében a nagyhatalmak és Románia között létrejött külön egyezmény 9. pontja szerint az összes vallási és nyelvi kisebbséghez tartozó lakosságnak joguk lesz a saját költségükön jótékonyági, felekezeti, vagy szociális intézményeket, iskolákat, nevelőintézeteket stb. létesíteni. — Ha a hatóságok eme rendelkezéseket nem respektálnák, akkor

aligha fogják respektálni a már meglevő jogokat is, amilyenek pl. az egyházak autonómiája.

Vagy mi lennénk képtelenek egy új szervezetet létesíteni? Ha ez igaz, akkor képtelenek vagyunk arra is, hogy a meglevő egyházi szervezeteket olyanná tegyük, amilyenre céljaink eléréséhez szükségünk van. Mert kétlem, hogy az egyházak fajunk legnagyobb tömegeit tudnák homogén egységekbe összefoglalni.

Az egyes egyházak külön-külön, az előadásban említett négy közül bármelyik is, képtelenek arra, hogy híveiket homogén egységbe olvashassák. A már hetedik éve tartó háború és chaos az emberek erkölcsseit annyira elvadították, hogy a hitetlenség, a vallástalanság, mely már a háború előtt is úrrá lett, oly hihetetlen mérveket öltött, hogy ezen az alapon az embereket homogén egységbe összehozni: ez az ami a lehetetlenségek országába tartozik.

De feltételezve, hogy ez az egyes egyházaknak sikerülne is, kétlem, hogy a négy egyház alapján megszervezett magyarságot egyetlen egységbe lehetne tömöríteni. Az egyházak közötti egyetértésnek nagyon gyenge köteléke lenne a bárminő közös cél, mert azokat egymástól áthidalhatatlan szakadékok választják el hitágazataikban, ceremóniáikban és főként az emberi gyöngeségekben. Vagy el lehetne oltani a bizalmatlanságot, féltékenységét, türelmetlenségét, mely ha kifejezetten nem is, de lappangva mindig ott van közöttük?

Tények ezek, amikkel feltétlenül számolni kell, amiket megváltoztatni nem lehet. Mert nagyon kevés ám ama fenkölt

gondolkozásúak száma, akik képesek lévén magasabb nézőpontra emelkedni, túlteszik magukat ezen igazán kicsinyességeken! Sajnos, a magyarságnak nem ezek teszik a nagyobb csoportját!

Egy másik hiánya lenne az ily alapon való szervezkedésnek, hogy abból kimaradnának a, ha nem is nagyszámú, de gazdaságilag legrendezettebb viszonyok között élő és feltétlenül jó magyar-számba menő zsidók: Őket pedig kihagyni nem szabad, egyrészt éppen vagyoni viszonyaik miatt, de másrészt igazságtalanság volna kizárni a szervezetből bárkit is, aki magyarnak vallja magát és oly kötelességtudással veszi ki a részét a munkából, mint a zsidó, ha valami munkára vállalkozik. Tudjuk, hogy a magyarországi mai politikának egyik legsúlyosabb hibája a zsidók elleni harc.

Milyen alapon történjen hát a szervezkedés? Egyedül és csakis gazdasági alapon. Mert a kultúra fejlődésének is elengedhetetlen feltétele a vagyona. Ezt összehozni pedig a legbiztosabban csakis gazdasági eszközökkel lehet. Ajándékokra, adományokra, önkéntes adókra építeni ma már nem lehet és nem is erkölcsös! Eltekintve attól, hogy az óriási mértékben megnőtt önzés csaknem teljesen kiülte az emberekből a jótékonytságot, áldozatkészséget és hasonló nemes tulajdonságokat, meg kell tanulnunk azt, hogy kultúránk, előhaladásunk előmozdítása mindenkinél kötelessége! Adót kell e célra lerónia mindenkinél és nem ajándékot osztogatnia, amiben köszönet sohasem is volt!

Nem akarom ismételni, amit a „Szervezkedések“ c. eszme-futtatásomban írtam, csak annyit, hogy a mezőgazdaság belterjesebbé tételére, a kis- és nagyipar megteremtésére és fejlesztésére, tehát a produktív, a termelő munkára kell szervezkednünk egységes alapon. Ily szervezettel homogén egységgé olvaszthatjuk a magyarságot és eme termelő munka árán elért tisztá haszonból jobban fejleszthet-

jük kultúránk minden ágazatát, mint bármilyen abstract alapokra épült szervezettel.

Sepsiszentgyörgy, 1920. nov. 11.

Balás Ernő

Gorkij Maxim Tolsztojról

(Maxim Gorkij: Visszaemlékezés Leo Nikolajevics Tolsztojra. Petrográd, 1920.)

Ennek az orosz könyvnek a megjelenése két szempontból véve is esemény-számba megy. A moszkvai Tolsztoj-muzeum-egyesület működése már hat éve fel van függesztve, közben csak a Kerenszkij-kormány rövid időszakában működhetett. Leo Tolsztoj fia prágai száműzetésben él, míg viszont Gorkij Maxim „majdnem népbiztos“ Oroszországban. Mit ír, miről, hogyan ír ma Gorkij és mit ír különösen Tolsztojról, a minden erőszak nagy orosz elleneséről?

Nagyon nehéz erről a könyvről írni, Gorkijról csak Gorkij maga tud hű képet adni. Ez a lázadó Tolsztoj, ez a síró Tolsztoj. A legjobb ismertetés természetesen a mű lefordítása volna. De ki fordíthat ma Gorkijt? Ki ad hozzá papirost? Ma?... 1920... Csak néhány részlet ragadok ki ebből a csodaszép tarka, barbár egyvelegből.

Mert Gorkijnak ez a munkája sem egyéb, mint egy tarka, barbár himnusz, vagy mondhatom egyveleg. Egy életről. Az életről.

*

„Egyszer ide adta a naplóját, hogy olvassam át. Különösen az egyik aforizmája tűnt fel nekem: „Minden vágyam az Isten“. Amikor visszaadtam neki a füzetet, megkérdeztem, hogy mire gondolt, amikor ezeket a szavakat papírosra vetette. „Ez egy befejezetlen gondolat“ — mondotta, miközben félig lehunytt szemével oldalvást nézett. Talán azt akarta mondani, hogy minden vágya az Isten megismerése? Ez talán mégsem lehetett?... Ő azonban csak mosolygott, összegyűrte a füzetet és zubbonya feneketlen zsebének egyikébe sülyesztette. Az Istenhez való

meghatározatlan viszonya mindég izgatta érdeklődésemet, sokszor egyenesen úgy tűnt fel nekem, mint hogyha két rivális erő jelképezné nála az Istenséget. Erről a kérdésről rendszeren előszeretettel beszélt, de ahogyan észrevettem, szívesebben halgatott. Furcsa, de ez az igazság. Bizonyára voltak e körül olyan gondolatai is, amelyekről félt.

A Budhizmusról és Krisztusról is mindig szentimentálisan beszélt, Krisztusról rendszeren kedvetlenül. Ilyenkor nem íznak szavai a lelkesedéstől, hiányzik a pátoasz, a szív melege. Mintha naiv embernek tartotta volna Krisztust, mintha sajnálta volna és mindemellett nagyon szerette. Valami olyan megmagyarázhatatlan érzés lehetett ez nála: „Hogyha Krisztus eljönne egy orosz faluba, a parasztlányok kinevetnék“.

Különös előszeretettel olvasta Csehov apró meséit és elbeszéléseit. Egyenesen borzalmas, hogy miket olvasott. Még azokat a balga parasztneséket is élvezettel olvasta, amelyekben le van írva, hogyan kínozza meg az ördög a földesurat. Es itt nem tetszett nekem Tolsztoj. Nem lehetett tettetés; így pedig annál rosszabb reá nézve.

Sokszor mondotta: „Milyen szép egyszerűen csinálják a parasztok! Náluk minden egyszerű. Kevés szó, sok érzés. Az igazság nem ismeri a szószaporítást...“

Rettenetesekek voltak ezek a mesék!...“

*

„Egy reggel teodossziai stundiszta szektáriánusok jártak nála és ő egész nap róluk beszélt. Lelekesedése nem ismert határt.

Ebéd után elmesélte: „Ketten voltak... két megtermett, kövér ember. Az egyik azzal köszöntött be: „Lásd mi hivatlanul is eljöttünk.“ A másik hozzá tette: „Adj a Isten, hogy verés nélkül távozzunk.“

Es gyerekesen felkacagott, hogy egész teste rázkódott belé.“

*

„Még egy mondás: „Ahman kalifának tizennégy boldog napja volt életében. Az én életemben bizonyára nem lesz ennyi. És mi az oka annak, hogy én nem éltem, hogy nem tudtam magamnak élni? Hogy csak a látszatnak éltem?...“

Csehov nem hitte el ezt neki. Pedig ez volt az igazság. Sohasem volt boldog. Mindössze az nem igaz, hogy a látszatnak élt. Úgy osztogatta élete fölöslegét az emberek között, mint az alamizsnát...

Mélyen meg vagyok győződve arról, hogy amit Tolsztoj mondott, az csak töredéke volt elhallgatott gondolatainak. Még naplójában is sokat hallgat. „Azt“ senkinek sem mondja meg. Imitt-amott rövid, odavetett gondolatfoslányok tűnnek elő, mint a kóbor áram villanyszikrái. Egyik naplójában a következő mondat volt beírva: „Tagadása minden állításnak.“ Mi ez, hogyha nem a legmélyebb és leggyöröbbs nihilizmus, — amely a határtalan elkeseredettség talajából nőtt ki — az egyedülléteből, abból az egyedülléteből, amelyhez hasonlót bizonyára még senki más nem érzett annyira.

Es felmerült emlékezetembe a vándorok képe, akik kolostorról-kolostorra vagy moséról-moséra járnak anélküli, hogy menedéket találjanak, akiknek mindenki idegen és akik mindenkinek idegenek. Akiknek idegen a világ, idegen az Isten. Akik amúgy szokásból elimádkoznak, de lelkük mélyén gyűlölik azt, akihez imádkoznak.

Magam sem vagyok istenhívó, de meg van minden okom arra, hogy meglehetősen tartózkodással nézzem őt, sőt bizonyos félelemmel is. Es közben elgondolom: „Ez az ember az Istenhez hasonló.“

*

„Amikor Gasprában, a Krimben tartózkodott, gyakran és sokat beszélgettünk. Örömet kerestem társaságát és ő is szívesen volt velem. Szeretetteljes figyelemmel olvastam akkoriban írásait. Azt hiszem, van jogom ahhoz, hogy írjak róla, másképen teszem, mint ahogy általában

írni szoktak róla. Tudom, hogyan mások is tudják, hogy emberek legzseniálisabbja volt, hogy nincsen ember, kinek egyénisége oly egységes egész és az ellentmondások oly tarka tobzódása lett volna, mint ő. Tökéletes a szó legszorosabb értelmében. Úgy szeretném hirdetni mindenkinek: „Lássátok, oh lássátok, ilyen ember is élt a földön köztetek!” Mert egyszer úgy láttam őt, ahogyan talán senki sem látta. Gasprában történt. Kerestem és a tenger partján akadtam reá. Kis szögletes teste, mintha beékelődött volna a kövek közé, szürke kendőbe volt burkolózva, fején gyűrött kalap. Kezeit összekulcsolta térdei fölött, fejét karjára hajtotta, szakállának ősz ezüstje kezeire omlott. Tekintete a távolban járt, apró hullámok játszadoztak lábainál. Mintha meséltek volna a vén szemlélőnek.

Es egyszerre, mintegy az örület pillanatnyi felülkerekedése következtében, úgy tűnt nekem, mintha valami titokzatos erő kényszerítette volna őt, hogy felálljon, hogy kinyújtsa karjait. És a tenger árja megkövült, míg a csillagok megelevenedtek, beszélni kezdtek és körülötte minden, minden megelevenedett, hogy a legkülönbözőbb nyelveken beszéljenek neki magukról, maguknak róla. Nem bírom leírni, hogy mit éreztem, azt tudom, hogy szívembe ünnepélyes hangulat költözött és minden összeolvadt a holdog tudatban: „Nem vagyok árva a földön, amíg ez az ember él rajta!”

Es óvatosan, hogy a kavicsok ne csikorogjanak lábaim alatt, visszahúzódtam, mert nem mertem megzavarni. De most árvának érzem magamat és sírva frome sorokat.

Soha életemben nem sírtam ilyen árván, kétségbeesetten és keserűen. Nem tudom, vajjon oly nagyon szerettem-e őt, — de van-e jelentősége annak, szeretni vagy gyűlölni őt?

Mindig erős, fantasztikus érzéseket keltett a szívekben...”

Erdélyi Viktor

A vidéki opera sorsa

Körülbelül két évtizede annak, hogy az opera műfaja vidéki színházaink becsvágának egyre keresettebb tárgyává lőn. A kezdeményezés felülről indult ki: a színház patronusai a szerződés szigorúan kötelező pontjai közé vették fel a dalmű művelésének kötelezettségét. Az új kultúrgondolat reformjának kérdésével szemben a vidéki közönség egyelőre szenvedőlegesen viselkedett. A közöny soká tartott, de végre mégis engedett. Az operaelőadások látogatottsága egyre sűrűbb. A közönség nemcsak a néma tanúskodónak vállalkozik a szerepére, az előadásoknak nemcsak a starszerepeit „éli át”, hanem idővel talán átfogóbb, egyetemesebb kritikai szempontoknak a leszögezéséhez minősítést szerez.

Az a gondolat, hogy a dalmű művészetének ensembleja a wagneri Gesamtkunstwerk elvét a legeszményibben valósítja meg, önmagában is igazolja, hogy az operakultusz kultúrpedagógiai kihatása a legáltalánosabb. A legnagyobb misszió kötelezettsége nem kultúrcentrumainkat terheli, hanem éppen vidéki színházainkat. E tényből önként következik az, hogy vidéki színházaink operarepertoárát a legnagyobb gondossággal és előrelátással kell megválogatni. Az uralkodó szempont a kultúrpedagógiai, melyhez a színház teljesítő képességének a maga egészében kellene alkalmazkodnia. Ehelyett azonban a gyakorlat az ellenkezőről tanuskodik. A vidéki színházak tökéletlen operai berendezkedése eleve kizárja azt, hogy a közönség nevelése szempontjából ismertből haladjunk az ismeretlen felé. A vidéki színház teljesítő képességének minimuma azon múlik, hogy csak három-négy hivatásos operaénekes áll rendelkezésre. Innét, hogy a műsor-

darabok azon nagy százalékát, mely a párhuzamos és paritásos alapon nyugvó szereposztást kívánja, vagy teljesen elejtik, vagy olyan analfabéta szereplőkkel töltik be, kik az egységes sikert lehetetlenné teszik. A modern operakultusz nem a részleteknek, hanem az egész előadásnak a művészetét hirdeti. Innét, hogy a közönség által még oly fanatikusan visszasírt starkultusz alkonyodóban van s a tömeg is egyetemes artisztikus hatásokat óhajt. A detailmunka aláhúzásai idejüket multák.

Vidéki színházaink képtelenek ennek az esztétikai elvnek eleget tenni. A hiányzó hivatásos magánénekeseken kívül az ensemble hatásának két nagy tényezője hiányzik nálunk: egyik a kórus, másik a zenekar. Az operák szólásmódjának minden varázsa, kifejezési lehetőségük teljessége ma a zenekar szaván fordul meg. Az újabb instrumentális technika főként a drámai színpad szolgáltatásban excellált s ezen a téren érte el legtüneményesebb sikereit. Strauss Richárd szimfonikus zenekari stílusánál is pompázóbbak azok a zenekari rakéták, melyeket a „Salome“ és „Rózsagavallér“ színes partitúrái lövelnek felénk. A vidéki színház zenekara képtelen ez igényeknek megfelelni s ha egyszer-másszor modernebb partitúra után nyúl is, akkor is a karnagynak a hiányzó hangszerek pótlását illetőleg ördögi invencióval kell rendelkeznie. Vonósok kevesen vannak, tónusuk vérszegény, a fuvók hiányzó technikával rendelkeznek, intonálásuk nemcsak hogy bizonytalan, hanem a hangszer a megfelelő színnel sem rendelkezik. Ilyenformán az operai előadások a sikernek legelembibb feltételeit is nélkülözik.

A második óriási hiba a kórus. Az operett lenge kórusteknikájához szokott énekesek sem dinamikával, sem a fegyelmezettséggel erényével nem ren-

delkeznek. Innét van, hogy a vidéki operaelőadások mellőzni kénytelenek mindazon műveket, melyek a kórusteknika tekintetében csak valamelyes igényekkel is lépnek fel. Ezért valószínű csoda számba megy, ha ilyfajta mű, mint pl. Verdi Álarcosbálya műsorra kerül. A zeneteknikai negatívumokkal áll elválaszthatatlan összeköttetésben a megfelelő korrepetitor hiánya. A vidéki operaegyüttes egyetlen karmesterrel rendelkezik: ez szólistákkal foglalkozik, kórusokat emléttet s mikor ezzel az idegbontó munkával hónapok multán elkészült, akkor következnek az ensemble-próbák. Mellette azonban nap-nap után operetteket tanít és vezényel. Hogy ez a stílusmegzavarás minő következményekkel jár, főként az opera sorsára való tekintettel, alig szorul bizonyításra.

Ez a hiányos zenei arzenál okozta, hogy vidéki színházaink operarepertoára állandóan ugyanazon körforgást végezte. Néhány Verdi-operán kívül Carmen, Mignon, Faust és Hoffmann meséi voltak állandóan színyegen. Sok idő mullott el, míg a vidék belátta, hogy az opera műfajának a terén is van fejlődés s mikor Puccini idevágó darabjainak varázslatos sikerén felbuzdult s azokat a vidék talajába is átültette. Előfordult ugyan, hogy a Tosca főszerepét operett-primadonna kezelte, de ezeken a kis szépséghibákon a vidék hamar túltette magát. A közönségnek kellett alkalmazkodnia a repertoárhoz s nem a repertoárnak a közönség igényeihez.

A vidéki opera jobb jövő sorsa ezen zeneteknikai nehézségekre való tekintettel elsősorban gazdasági probléma. Ha azonban a közönség az operakultuszt már beidegezte, mi sem áll útjában annak, hogy a nivós operaelőadások felemelt helyárai a gazdasági probléma megoldását is megkönnyítsék. Nagy előnye lesz a vidék játék-

rendjének, ha az egyfelvonásos művek felé tereli figyelmét s ha egy estén belül egy-egy prózai és operai egyfelvonásost együttesen mutat be. Ezen eljárásával nemcsak változatosságra nevel, hanem a könnyebb betanítás munkáját is lehetővé teszi.

A vidéki színház kulturális teljesítő képessége ma nagy részben az operaelőadásokon fordul meg. A kultúrák versenymérkőzésében az lesz a győztes, ki ezen a téren szerzi meg a győzelem pálmáját.

Temesvár.

Járosy Dezső

Bartók—Dohnányi—Vándor

Három komponistának nevét állítottam a-b-c sorrendben egymás mellé. Ezek a legtehetségesebb modern magyar zeneszerzők, kiknek ma már külföldön is meg-alapozott hírük van. Vannak még rajtuk kívül is olyanok, akikről tud a külföldi zenevilág, de ők hárman reprezentálják legelőnyösebben a magyar zeneszerzést. A nevük már a beérkezettek között szerepel. Beidegződött, megüledett emberek, akiknek van közönségük és kiadójuk.

Vándor a legmaradibb. Ő az a bizonyos Weiner Leo, aki a budapesti zeneakadémián zeneelméletet tanít. Stílus — mondjuk ki bátran — magyaros. Magyar hangsorra épít és motívumai, ritmusai is ősmagyaros. Nehogy félreértsenek: ez a nemzeti karakter annyira öreg ízű, hogy a mai dalokhoz alig van köze. Az ősi népdalokból táplálkozik és pattogó tüzes ritmusokban beszél. Régi elmúlt bánatok hangulata, nehéz, vontatott, szomorú motívumok kantilénái sírnak elő témáiban. Lovaknak vad ritmikus galoppja tombol zenei mozgásaiban. Komoly, nehéz studiumok és megérzések desztillálódásaiból fakad mondanivalója.

A régi alakzatokat nem veti meg, sőt tiszteletben tartja. A szonáta formát messterien alkalmazza kamarazenei műveiben. Két hegedűszonátája (különösen a 2-ik fias moll) az újabb hegedűszonáták leg-

értékesebb alkotásai mellé állítható. Ezek már bejárták Németországot. Sikerükről csak annyit tudunk mondani, hogy az első kiadásból minden példány elkelt, ami zeneműveknél ritkaság. Most készül a második kiadás. Vonóshármasa, zongoradarabjai mind nagyon tehetséges zeneszerző élményei.

Vörösmarthy: Csongor és Tündéjéhez írt pompás zenét. Zenekara kissé nehézkes, de pazar, csillogó. Magyarul a zenében így még nem beszélt előtte senki. Fiatál ember, kinek még sok mondani-valója van.

A világ előtt Dohnányi Ernő a legismertebb. Ő a legtermékenyebb hármojuk közül. A berlini mesteriskolának volt a vezetője, mint zseniális zongoraművész alapította meg külföldön a nevét. Csak az utóbbi időben lett jőnévű komponista. Stílus Brahmtól és Schumanntól van megihletve. Ez a hatás első művein tisztán érzik (szimfónia, hegedűszonáta op. 21. Zongoradarabok). Keresgél újabb dolgok után, próbál újabb effektusokat, különös ritmusokat kihozni, de bármennyire is egyéni minden taktusa, érezni véljük a távolban Brahmsot és Schumann-t.

Nagy készségszerű ember. A formákhoz többé-kevésbé ragaszkodik. Nem különcödő, nem kilendült egyéniség. Szimfónikus munkái legkevésbé kedveltek.

Kamaraművei külföldön ismertek. Két zongoraötös pompásan átfogott gondolatoknak kiválasztása. Az elsővel (op. 1.) 15 éves korában ment Pozsonyból felvételt tenni a budapesti zeneakadémiára, ahol Koessler örömmel üdvözölte.

Vonósnyegyesi, vonóshármasa mind különös megilletődéseknek szüleményei. Zongoraszerzeményeiben lendület, humor és grácia van; tanulmányai kérlelhetetlen nehézségűek. Nagy sikere volt a színpadon pantominjével, „Pierette fátylával“, mely egész Európát bejárta. Operájának bemutatója politikai okokból maradt el. Az operaház elfogadta Hans Heins

Ewers szöveggönyvéhez írt dalművét. A kommunizmus alatt őt nevezték ki az orsz. zeneművészeti főiskola igazgatójának — minden értelmes és haladó muzsikos örömére. Sok kellemetlensége volt emiatt Hubayval, aki korára és érdemeire apellálva, nagyon neheztelt az őt ért mellőzés miatt.

A mai magyar rezsim nem tűrte meg helyén Dohnányit, mert a kommunizmus alatt állást vállalt és így most mellőzik. Ma mesteriskolája van Budapesten és a zeneakadémia tehetséges növendékei átpártolnak hozzá. Kétségtelenül ő a legnépszerűbb muzsikusa ma Magyarországnak. Külföldi lapokból értesülünk, hogy hegedűversenyét, melyet a budapesti filharmónikusokkal Telmányi Emil mutatott be Berlinben, Leipzigban és a többi német városokban Nikisch Arthur vezetésével Flesch Károly professzor, a világ egyik legkomolyabb hegedűse (magyar ember, a bukaresti konzervatórium egykori tanára) fogja játszani.

Dohnányi ma a legszebb férfikorban van, telve ambícióval. Túltelítve a virtuóz és előadóművészi babéroktól, ezután inkább a komponálásnak akar élni. Még nagytervek megfogalmazását várhatjuk tőle.

Bartók Béla a világ legtöbbit ígérő futurista muzsikusa. A külföld őt tartja a legnagyobb élő magyar zeneszerzőnek. Műveit még alig értik. Külföldi lapok úgy írnak róla, mint egy csodálatos rejtélyről. Bartókról nincsen egységesen kialakult vélemény, de meg kell állapítani, hogy nagy tervek, különös ötletek, harmóniák, furcsa ritmusok hordozója.

Két vonósnégyesét négy-ötször halottam a Waldbauer — Kerpely kvartettől játszani és soha sem tudtam a mű közelébe férkőzni.

Olyanok, akik a futurista zenét érteni vélik, úgy nyilatkoznak Bartókról, mint ahogy zseniről szokás.

Zongoraszerzeményeiben kétségtelenül sok az ötlet. Róla tud a világ a legtöbbet. Neki füttyültek és neki tapsoltak a legdühösebben.

Operáját a „Fából faragott királyfi“-t (Balázs Béla szövege) Egisto Tango mutatta be a budapesti operában. A közönségnek egyáltalán nem tetszett. Ez a muzsika nagyon távol van tőlünk. Zenekari szerzeményein sokáig mulatott Budapest egy része.

Bartók Béla ma már zenei tekintély. Kiváló, külföldön elismert és becsült tudós. Híres folklorista. Ahol hipermodern zenéről szó esik, ott találjuk Debussy, Schönberg, Scott neve mellett a Bartókét is. Művei egymás után jelentek meg a legelőkelőbb külföldi kiadóknál (Universal Edition).

Bartók muzsikájának lényegéről a mértékadó szakkörök igen rezerváltan nyilatkoznak. Lehet, hogy a jövő mint a zenevilág egyik legnagyobb újítóját fogja ünnepelni és zenéjét abszolút értékűnek fogja minősíteni. Ma még bámulják óriási, fölényes tudását, de csak igen kevesen élvezik.

A Napkelet hírei

Negyedik számunkban — mint utólag értesülünk — Szombati Szabó Istvánnak két olyan verse került olvasóink elé, amelyek régebben másutt már megjelentek. Elnézést kérünk ezért a hibáért és elnézést kér a szerző is, aki szintén csak most értesült arról, hogy nekünk beküldött versei már más lapban napvilágot láttak.

Pályázatunkra 94 vers és 32 novella érkezett be. A bíráló bizottság most dolgozza fel a váratlanul nagy és szép anyagot és reméli, hogy december első napjaiban már beszámolhat az eredményről.

Karácsonykor kettős számot adunk folyóiratunkból, amelyben legjobb írónk legjobb munkáit fogjuk közölni. A vaskos könyv értékes és szenzációs eseménye lesz a karácsonyi könyvpiacnak.

A Napkelet második estélyét megtartottuk Marosvásárhelyen, a Köz-művelődési Ház gyönyörű termében, november 12.-én. Az estélyen Paál Árpád, Janovics Jenő, Kádár Imre, Ligeti Ernő és Szentimrei Jenő szerepeltek személyesen a Napkelet írógárdájából, Berde Máriának és Nagy Emmának verseit a kolozsvári Nemzeti Színház művészei adták elő. Ezen az estén is színre került Móricz Zsigmond erőtől dúzzadó egyfelvonásosa a „Tanító úr“, a nagyszerű Szentgyörgyi István-nal, Laczkó Arankával, Izsáky Margittal, Tárai Ferencsel, Nagy Gyulával, Mihályfy Lászlóval és Lengyel Vilmos-sal a vezetőszeretekben. Ezenkívül a Napkelet költőitől verseket mondtak: Baróti Erzsi, Tárai és Lengyel s egy Göthe verse táncolt nagy művészettel Izsáky Margit.

A székely főváros közönsége szüntől megöltötte a hatalmas termet, ott láttuk Marosvásárhely magyarságát osztályra, felekezetre tekintet nélkül és az iskolák lelkes fiatalságát. Az estély sikeréről a napilapok számoltak be, a recenziók leközlésére sajnos nincs terünk ezuttal. Mi, a Napkelet és a kolozsvári Nemzeti Színház mellettünk harcoló kisdud csapatunk fedledhetetlen élményt hoztunk magunkkal: találkoznunk adatott a székely főváros szívének meleg dobbanásával. Sajnáljuk, hogy ígéretünkhöz képest Lévay Ilona és Csiki Endre nem szerepelhettek a műsoron, de a művésznőt egészségi okok, Csikit másnemű sürgős elfoglaltság az utolsó pillanatban visszatartották az utazástól.

Hazaérkezésünk után vettük a következő kis írást, melyet, mint vásárhelyi szereplésünk nyomában a spon-tán fakadt hála megnyilatkozását leg-szebb emlékeink között őrizünk mind-végig:

„Napkelet“ után...

...Harmat száll az irdatlan síkság fölé. Alatta fagyos marad a föld s ha ember nem vigyáz, vackába nem dugja izét-tag-ját: vele dermed, utána pusztul a pusztulónak... Napkelte napsütése avarra csalta mindahányunk kicsinyét-naggyát s a fény mosolygós csókkal, sugáros lehelettel, szívünkre dermedt életről: Életet vár-zsolt... Bánat, mit fellegszárnyán küldünk, Öröm, mit szemünk fénytelen sugárcskéje küld, megy, rohan kanyargó sínpárokra — tölünk — Ti utánatok!... Tölünk, az otffejeltettek, a nem így tanítottak, a rosszultantítottak senkiszigetéről. Vajjon, mi lesz velünk, ha Ti távolodtok, ha tovarobog tölünk a 8 órás vonat?!... Tudom!... Döghalál iszonyata: szemérakás vackába készítet, hol vércsekar-munk tejtestvérünk vackába kaparász s kirántja onnan a kiránthatót: a pusztulás így bizonyosabb!... Tegnap: „Életláz“ ült meg nappalunk-éjjelünk s végig él-tük Anina Istencsúfó acsarkodását és hittük... hogy nekünk is lesz szép, friss, új tudónk!... És a falú kovácsa... Oh! beh sokára jött!... — Mint virrasztók a virradat jöttét — úgy vártuk őt és egyebünk sem volt, mint a kisírt szemünk... Ma: kicsattant szánkról „Élet-láz“ sebét ráncragyúlt homlokkal kaparászuk és elüli szánkat a fájás köde... És még mást is teszünk: marjuk egy-mást és kit hol érünk és marunk minden marhatót!... Holnap: Marospart minden népe utánapusztul a pusztulónak és nin-csen gátja az előntő iszonynak, ha Ti nem jösztek, Ti nem hazudott, Ti igazi „jók“, Ti aranyat, meleget, életet hozó, nekünk, miattunk való jószágos „Nap-kelet“!...

Marosvásárhely, 1920 november hó 15-én.

Szabó Jenő